

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Випуск 2 (53)
2017

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2017

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43

Редакційна колегія

Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф.,
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.,
Бідзюра І. П., д-р політ. наук,
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.,
Воронін В. М., д-р іст. наук,
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф.,
Мелков Ю. О., д-р філос. наук, доц.,
Перегуда Є. В., д-р політ. наук, проф.,
Піляєв І. С., д-р політ. наук,
Попов В. Ж., д-р іст. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 22 червня 2017 р.)

Видання індексується Google Scholar

Наукові праці МАУП. — Серія : Політичні науки. — 2017. — Вип. 2 (53) / [редкол.: М. Н. Курко (голов. ред.) та ін.]. — Київ : МАУП, ДП “Вид. дім “Персонал”, 2017. — 86 с.: іл. — Бібліогр. у кінці ст. — Виходить 4 рази на рік.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку політології.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2017
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2017

ЗМІСТ

Відомості про авторів	4
Гула Р. В. <i>Політичні ідеї монархічного консерватизму в Україні у 1900–1914 рр.</i>	5
Котовська О. П. <i>Ціннісні зміни посттоталітарної України та їхній вплив на формування української моделі публічного (державного) управління</i>	13
Нельга Т. О., Дзекунова Д. М. <i>Молодіжна девіація в Україні: ставлення студентської молоді до вживання наркотиків</i>	23
Савойська С. В. <i>Конструктивна мовна політика як поняття та явище</i>	30
Цибух В. І. <i>Розбудова української культури засобами туризму</i>	37
Бакрадзе Л. М. <i>Особливості державного будівництва країн пострадянського простору в умовах політичних трансформацій</i>	44
Голомша М. Я. <i>Специфіка та особливості впровадження нових технологій управління персоналом в умовах трансформації державної служби на сучасному етапі суспільного розвитку</i>	52
Маценко Є. В. <i>Теоретико-методологічні основи обґрунтування феномену “національна безпека” адекватно специфічним особливостям сучасного суспільного розвитку</i>	59
Пхіденко М. О. <i>Косовський прецедент та його вплив на сучасні міжнародні відносини</i>	64
АКАДЕМІЧНЕ ЕСЕ	72
Медвідь Ф. М. <i>Михайло Грушевський як голова Наукового товариства ім. Шевченка</i>	72
Бідзюра І. П. <i>“Діти вулиці”: безпритульність і громадянське суспільство</i>	78
Бідзюра І. П., Бідзюра Р. І. <i>Проблеми України як країни, суспільства і держави (не зовсім науковий коментар)</i>	80

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Бакрадзе Леван Миколайович** — докторант, каф. соціології та соціальної роботи, МАУП, м. Київ — 44
- **Бідзюра Іван Павлович** — д-р політ. наук, проф., директор Українсько-Азербайджанського ін-ту соціальних наук і самоврядування Г. А. Алієва, МАУП, м. Київ — 78, 80
- **Бідзюра Роман Іванович** — докторант, МАУП, м. Київ. — 80
- **Голомша Микола Ярославович** — докторант, МАУП, м. Київ — 52
- **Гула Руслан Володимирович** — д-р істор. наук, доц., доц. каф. військової підготовки, Полтавський нац. технічний ун-т ім. Ю. Кондратюка — 5
- **Дзекунова Дарина Михайлівна** — магістрант, МАУП, м. Київ — 23
- **Котовська Ольга Петрівна** — канд. філос. наук, доц., докторант каф. політичної аналітики та прогнозування, Нац. академія держ. управління при Президентові України — 13
- **Маценко Євген Васильович** — докторант, МАУП, м. Київ — 59
- **Медвідь Федір Михайлович** — канд. філос. наук, д-р наук в галузі політології, доц., проф. МКА, проф. каф. історії та теорії держави і права, Навчально-науковий ін-т права, МАУП, м. Київ — 72
- **Нельга Тетяна Олександрівна** — канд. соціол. наук, доц. каф. соціології та соціальної роботи, МАУП, м. Київ — 23
- **Пхіденко Марина Олександрівна** — магістрант, Ін-т міжнародних відносин та лінгвістики ім. Аверроеса, МАУП, м. Київ — 64
- **Савойська Світлана Василівна** — канд. істор. наук, д-р наук у галузі політології, доц. каф. політичних наук, Київський нац. ун-т будівництва і архітектури — 30
- **Цибух Валерій Іванович** — канд. філос. наук, доц., Надзвичайний і Повноважний Посол України, директор Ін-ту міжнародних відносин та лінгвістики ім. Аверроеса, МАУП, м. Київ — 37

Р. В. ГУЛА

Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка

ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ МОНАРХІЧНОГО КОНСЕРВАТИЗМУ В УКРАЇНІ У 1900–1914 рр.

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 5–12

Розглянуто концептуальні поняття консерватизму та його реалізація в рамках російської монархічної моделі. Аналізуються особливості функціонування монархічного консерватизму на теренах підросійської України у 1900–1914 рр.

Зміна ідеологічних пріоритетів, які почалися з другої половини 80-х років ХХ ст., викликала активізацію інтересу до вивчення історії вітчизняної та західної суспільно-політичної думки. Радянський суспільно-політичний офіціоз визначав консерватизм виключно через стереотипи понять “реакція”, “мракобісся”, “ретроградство”, “застій”. Відмова від штампів радянського агітпропу породила зворотну реакцію — консерватизм перетворився на своєрідний модний тренд модерного мислення в умовах формування нових політичних націй на пострадянських теренах. Одночасно політичні діячі, які позиціонують себе як консерватори, трактують зміст цього поняття у широкому спектрі власних політичних уподобань, що не завжди відповідає основоположним характеристикам цієї політичної доктрини. Пересічна суспільна психологія трактує консерватизм переважно однобічно, з обов’язковою абсолютизацією догматизму та регресивних тенденцій цієї політичної ідеології.

Консерватизм є інтегральною категорією, що комплексно відображає суб’єктно-об’єктні зв’язки політичних течій, які виступають за актуалізацію позитивних традицій і цінностей минулого та збереження політичних і соціальних інститутів, які забезпечують органічний та еволюційний шлях створення, існування і розвитку держави й соціуму.

В умовах пошуку оптимальної моделі національної злагоди та соціального балансу в сучасному українському суспільстві виникає гостра потреба у комплексному аналізі закономірностей та особливостей становлення й розвитку консервативних ідей та течій у 1900–1914 рр. з акцентом на історичні паралелі із сучасністю. Наразі політичний процес в Україні має, переважно, ненормативний характер, що актуалізує необхідність звернення до традиційних гуманістичних цінностей, які є константою консерватизму як політичного вчення. Крім того, використання консервативних положень у програмах сучасних політичних партій та рухів роблять це завдання надзвичайно важливим.

Проблеми історії та теорії консервативної політичної думки відображені у фундаментальних працях П. Андердауна, Р. Берда, Дж. Беккета, Дж. Бревера, Є. Баркера, Г. Бокля, Г. О'Гормана, С. Гранбарда, Г. Гілдинга, Ф. Дрейера, Г. Диккінсона, К. Кона, Ф. Канавана, Г. Ласкі, К. Макферсона, Дж. Маккарті, Т. Махоні, Дж. Маршала, А. Мішеля, Б. Ньюмена, Р. Портера, Х. Роггера, К. Рьодера, С. Россітера, Н. О'Саллівана, Дж. Уотсона, Г. Уіра, А. Флуда, У. Фрімена, Дж. Хемпшір-Монка, Ф. Хірншау.

Особливості російської моделі монархічного консерватизму в його протистоянні з українським національно-визвольним та суспільно-політичним рухами початку ХХ ст. глибоко проаналізували у працях вітчизняні науковці В. Бабенко, Р. Ветров, В. Воронін, О. Головіна, Ю. Половинчак, І. Самарцев, П. Шморгун, М. Щербак, А. Якуніна та ін.

Для науково-історичної думки Росії останнього часу притаманна стійка тенденція до переоцінення ролі та місця ідеології консерватизму. Сучасні російські історики В. Гросул, Ю. Кір'янов, Д. Коцюбинський, С. Лебедєв, А. Мінаков, О. Міллер, І. Омельянчук, О. Репніков, С. Санькова, С. Степанов, В. Шелохаєв, М. Чернавський та інші в аналізі подій ХХ ст. багато уваги приділяють питанням розкриття сутності та природи російського консерватизму.

Отже, дослідимо особливості розвитку та функціонування російської монархічної моделі консерватизму на теренах підросійської України.

Загалом розвиток консервативної ідеології в Україні відбувався у руслі класичної західноєвропейської консервативної думки, де першоосновою був традиціоналізм — світогляд, зорієнтований на систематизовану оцінку соціальної дійсності, що пов'язана із соціальним досвідом і природним прагненням суспільних груп, верств, класів, окремої людини стабілізувати, зміцнювати існуючий соціальний порядок та зберігати в історичній пам'яті колективні уявлення, думки, вірування, як звичне середовище соціально-культурного існування. Але водночас різні підходи до наповнення змістом поняття “традиціоналізм” і логіка розвитку історичного процесу в Україні дають можливість зробити висновок про формування двох моделей консерватизму в суспільно-політичній думці початку ХХ ст. — російсько-монархістської та українсько-польської на основі англосаксонської моделі класичного європейського консерватизму [1, 82].

Російсько-монархістська модель консерватизму може бути визначена як сукупність “еталонних” догматизованих поглядів, знань, відчуттів та емоцій, які базуються на обґрунтуванні політико-правової доктрини функціонування самодержавної влади та її безумовної сакралізації й глорифікації.

Водночас, в історіософській площині російський монархічний консерватизм може бути визначений як ідеологія обґрунтування суспільно-політичної моделі міфологічного Російського Середньовіччя. Складниками російського консерватизму є відродження “ідеального” самодержавства та системи взаємовідносин між владою, церквою і суспільством, що існували до початку вестернізації Московської держави від середини ХVІІ ст.; розвиток традиційної, заснованої на православ'ї, російської культури; принцип общинності як підвалина соціального життя [2].

До базових принципів функціонування та розвитку російсько-монархістської моделі слід віднести:

1. Сакралізацію монархічного ладу та глорифікацію особи імператора — помазаника Божого. Визначальним принципом російського монархічного консерватизму на відміну від західної консервативної політичної моделі був домінуючий релігійний складник сакралізації самодержавної влади: “Бог, за образом Свого небесного єдиноначальства, влаштував на землі царя; за образом Свого вседержительства — царя самодержавного; за образом Свого царства неминущого, існуючого від віку й до віку, — царя спадкового” [3, 14–15].

2. Ідеалізацію російського народу з наділенням його месіанською історичною роллю. Російські консерватори зазвичай розглядали народ у метафізичному зв'язку з державою, автоматично об'єднували народ і монархію. Це народжувало ідеалістичні ірраціонально-фантастичні проекти “єдиного руського народу”, “народу-богоносця”, месіанської ролі самодержавної Росії для всього людства [4], міфічні уявлення про “любов народу до монарха”, що не мали нічого спільного з об'єктивною реальністю [5, 190].

3. Абсолютне заперечення соціалістичних ідеалів. Консерватори заперечували навіть гіпотетичну можливість соціалістичної альтернативи як форми подолання системних політико-економічних, соціальних, релігійних і національних протиріч: “Весь смисл і вся сила консервативних партій полягає в тому, що ці партії не допускають безмежних, ... руйнівних, революційних змін в державі” [6, 1]. Консерватори, в основному, позиціонували себе як послідовні та ортодоксальні противники соціалізму.

4. Державний націоналізм. Більшість російських консерваторів стояли на позиціях державного націоналізму [7, 102]. Акцентування на перевазі культурно-духовних цінностей російського народу об'єктивно наповнювало консервативну модель націоналістичним змістом [8, 87]. Пріоритетним напрямом визначалась “боротьба з інородчеським засиллям” (насамперед, з єврейським) [9; 10] адміністративно-розпорядчими, соціально-культурними та економічними методами. Одночасно слід зауважити, що консерватори різко негативно ставилися до єврейських погромів. Загалом ставлення консерваторів до національного питання було досить суперечливим, лише щодо євреїв та збереження слов'янського ядра імперії у вигляді “триєдиного руського народу” їхня позиція була відносно одностайною [11, 285].

5. Консервативний історизм. Ефективним інструментом формування консервативної свідомості суспільства вважалася сакралізована вітчизняна історія, що розглядалася консерваторами як одна з провідних фундаментальних підвалин національної самосвідомості. Офіційна російська історіографія активно використовувала методи ідеалізації та міфологізації прикладів минулого з метою усталення у суспільній свідомості соціуму Російської імперії ідей консервативного націоналізму [12].

6. Відносний плюралізм поглядів у межах єдиної консервативної ідеології. Монархічний консерватизм не був єдиною монолітною течією. У трактуванні низки принципових питань (національних, релігійних, аграрних) окремі

ідеологи консерватизму не доходили згоди й перебували між собою у стані системного антагонізму [13; 14].

До особливостей розвитку та функціонування цієї моделі консерватизму слід віднести такі:

1. Синтез догматичного та релятивістського складників у трактуванні ролі православ'я. Російські консерватори послідовно розвивали тезу про духовну єдність між народом і царем, розглядали основу верховної влади як початок історичного та релігійного начал. "...Револуція — кінець самодержавства — є кінець православ'я, а кінець православ'я — кінець світу, пришествя Антихриста ... Цар — "помазаник Божий", цар від Бога — від Христа; революція — проти царя, проти Христа; революція — Антихрист", — такою, на думку Д. Мережковського, є формула сакралізації синтезу монархічного й духовного в системі консервативних поглядів [15].

Водночас, російські консерватори об'єктивно оцінювали реальний стан православної церкви та пропонували конкретні заходи вдосконалення церковної інституції: поновлення патріаршества, визволення церкви з-під диктату держави, введення церковного самоврядування, пріоритет ролі церковної парафії, об'єднання зі старообрядцями та взаємодія з ними й мусульманами у боротьбі з революційним рухом [16].

2. Монархічна консервативна ідеологія не була абсолютно тотожна охоронній ідеології. На відміну від ортодоксальних "захисників престолу", консерватори робили спроби (зазвичай, невдалі) "м'якої" модернізації самодержавної влади у вигляді навіть протиприродного синтезу монархічних і окремих соціалістичних ідей [17]. Консерватори загалом лояльно ставилися до введення у політичну систему імперії парламентських інститутів, вважаючи їх елементом зміцнення зв'язку монарха з народом.

Незважаючи на досить негативне ставлення до лібералізму як політичної моделі, консерватори чітко визначали в ньому гуманістичний складник: "Справжній лібералізм не має та не може мати нічого спільного ні з утопічними фантазіями хворих умів, ні з вандалізмом анархічних елементів — могильних хробаків суспільства та державного життя" [6, 1]. Тому ідеальним рішенням у розв'язанні політичних проблем консерватори вважали "солідарність здорового, здатного творити, лібералізму з консерватизмом, який стоїть на сторожі проти політичного вандалізму" [18, 2]. Тобто, російські консерватори пропонували, по суті, оптимальну схему синтезу апологетики консервативної традиції та абсолютизації ролі особистості, притаманної лібералізму.

3. Диктат домінування у суспільній свідомості постулатів монархічної охоронної ідеології сформував досить широке коло її adeptів серед усіх верств населення українських губерній Російської імперії [19, 142].

4. Негативна динаміка зростання застійних тенденцій у російському консерватизмі на рівні органів державного управління. У державній практиці встановилося переваження примітивного шаблонного консерватизму. А суспільство "втратило в значній мірі притаманні йому самому консервативні інстинкти" [6, 2].

5. Існування жорстко політизованого соціокультурного ціннісного розколу в суспільстві Російської держави та асинхронного характеру розвитку капіталістичних відносин в її економіці, що акумулювалися у дихотомії між ліберально-демократичними реформами та авторитарними, військово-поліцейськими методами їх упровадження [20, 211]. Саме це сприяло формуванню ліберально-консервативних та соціалістичних поглядів у середовищі освіченого сегменту українського суспільства.

6. Подвійне ставлення консерваторів до ідей панславізму — від побудови ідеалістичних проектів “слов’янського братерства” у формі Всеслов’янської імперії на чолі з Росією або слов’янської конфедерації до принципового неприйняття ідеї об’єднання слов’ян [21]. Слід зазначити, що характерною рисою панславізму в консервативній моделі була його свідомо соціокультурна автаркія та світоглядне протистояння не лише з пангерманізмом, а й із системою загальних європейських цінностей, які й були стрижнем соціального феномену європейського суспільства та європейської моделі консерватизму.

7. Відсутність традицій демократії та лібералізму в суспільно-політичній практиці Російської імперії. Це викликало, з одного боку, появу в різних соціальних станах і верствах ескалації екстремістських теоретичних концепцій та терористичних суспільно-політичних практик, з іншого — призводило до догматичної консервації монархічного традиціоналізму: “Конституційний берег, до якого, здавалося ми плвли, ніхто ще не бачить, навіть у віддалі, а загрози визвольного виру так очевидні, що їх починають бачити навіть “переконані” прихильники конституції” [18, 2], — констатувало монархічне видання “Киевлянин”.

8. Російська монархічна консервативна традиція виключала нігілістичний складник, що мало наслідком активне посилення як негативних (тоталітарних), так і конструктивних структурних елементів державності (його духовно-моральна, історична основа) та нації (національна єдність). При цьому консервативна модель одночасно обмежувала коло маневру, в якому міг би діяти вільний індивід, і де соціальні технології превалювали б над чисто політичними. Консервативна традиція мала свою політичну міфологію, однак при цьому не впадала у крайнощі утопізму подібно до марксистських чи ліберальних учень.

9. Неминучі процеси модернізації сформували суспільний запит на ідеологію націоналізму, в якій серед світоглядних констант були й догмати традиціоналізму та національного консерватизму на тлі інтенсифікації загальносвітових соціально-економічних процесів (капіталізації та соціальної емансипації).

10. Капіталізація виробничих та докорінна трансформація суспільних відносин загалом ніяк не вкладалися у систему консервативних постулатів. Представники російського консерватизму намагалися розв’язати системні бінарні протиріччя у суперечливому ставленні до проблеми співвідношення понять прогресу, модернізації та традиціоналізму. Запозичення передових індустріальних технологій трактувалося ними як системна загроза “споконвічним” цінностям. Прогрес визначався для суспільства як форма впровадження

ліберальних цінностей. Модернізація асоціювалася з динамічною капіталізацією суспільно-економічних відносин [22].

Отже, неоднорідність поглядів, з одного боку, і жорстке догматичне їх обмеження, з іншого — не дали можливості консерваторам створити цільної соціальної програми, яка б відповідала викликам часу.

Таким чином, російський монархічний консерватизм початку ХХ ст. позиціонувався як своєрідна альтернатива поширенню ліберально-демократичних і соціал-демократичних ідей, а також як реакція на орієнтацію та залежність Росії від Європи. Це сприяло формуванню його основних компонентів — антиреволюційності (антилібералізму) та антиєвропеїзму (націоналізму), що, на думку ідеологів консерватизму, було б запорукою забезпечення еволюційної траєкторії розвитку імперії при збереженні основ суспільного буття і національних цінностей за допомогою абсолютизації національної російської історії та визнання розвитку нації як єдиного безальтернативного шляху прогресу.

Одночасно на початку ХХ ст. російський монархічний консерватизм перебував у динаміці варіативних еволюційних змін, однак ці зміни обмежувалися прокрустовим ложем охоронної ідеології. Тому конструкція нової ідеологічної моделі не передбачала ревізії формули “православ’я–самодержавства–народності”, що об’єктивно виштовхувало консерваторів на маргінес спектру суспільно-політичних течій імперії та дискредитувало навіть раціональні їхні пропозиції у царині удосконалення суспільного життя. Поліваріантність поглядів російських консерваторів на перспективи розвитку держави та соціуму не дали можливості створити цільної концепції консерватизму, яка б змогла сконсолідувати суспільство на фундаменті постулатів релігії, основ монархії та констант історичної пам’яті.

Джерела

---

1. Берк Э. Размышления о революции во Франции. Москва: Рудомино, 1993. 90 с.
2. Попов Э. А. Русский консерватизм: идеология и социально-политическая практика [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... д-ра филос. наук. Ростов-на-Дону, 2006 // Электронный каталог диссертаций. URL: http://www.dissland.com/catalog/russkiy_konservatizm_ideologiya_i_sotsialno_politicheskaya_praktika.html Назва з екрана. Останній перегляд 7 квітня 2017 р.
3. Филарет, Митрополит Московский. Христианское учение о царской власти и обязанностях верноподданных / Митрополит Филарет Дроздов. Москва: Типо-литография И. Ефимова, 1906. 57 с.
4. Гула Р. В. Російський месанізм та Україна – від монархізму до “Русского мира” // Проблеми політичної історії України. Д., 2012. Вип. 7. С. 191–200.
5. Ретников А. В. Консервативные представления о переустройстве России (конец XIX начало XX веков) : монография. Москва: Готика, 2006. 424 с.
6. Вл. Д. Будущность русских консервативных партий I // Киевлянин. 1906. № 323. 22.11.06. С. 1–2.
7. Санькова С. М. Российская монархия в представлении идеологов государственного национализма // Власть. 2009. № 2. С. 102–105.
8. Бердяев Н. А. Духовный кризис интеллигенции. Статьи по общественной и религиозной философии (1907–9 гг.). Санкт-Петербург: Тип. т-ва “Общественная польза”, 1910. 314 с.

9. *Гула Р. В.* Антисемітизм як складова частина державного патріотизму монархічної ідеології та його прояви у роки першої російської революції 1905–1907 рр. (на сторінках монархічної преси) // Наук. записки Нац. ун-ту “Острозька академія”: Історичні науки. 2013. Вип. 20. С. 142–146.
10. *Гула Р. В.* Історичний, географічний та етнічний аспекти єврейського питання в Російській імперії в редакторській політиці газети “Киевлянин” у 1900–1914 рр. // Гілея. 2013. Вип. 77 (№ 10). С. 92–93.
11. Патриотизм и национализм как факторы российской истории (конец XVIII – 1991 г.): коллективная монография / отв. ред. В. В. Журавлев. Москва: Полит. энциклопедия, 2016. 783 с.
12. *Иловайский Д. И.* Новая история: (сред. курс): в пер. на фр. и нем. яз.: с подроб. подстроч. слов. и прим.: пособие при занятиях новыми яз. в сред. и ст. кл. сред. учеб. заведений и для самообучения. 40-е изд. Москва: Тип. Э. Лиснера и Ю. Романа, 1887. VIII. 371 с.
13. *Твардовская В. А.* Аграрный вопрос в консервативной мысли России в 80-е годы XIX века // Экон. история России XIX–XX в.: современный взгляд / отв. ред. В. А. Виноградов. Москва, 2000. С. 509–523.
14. *Rogger H.* Was There a Russian Fascism? The Union of The Russia People // Journal of Modern History. 1964. № 36 (December). P. 398–415.
15. *Мережковский Д. С.* От Серафима к Распутину [Электронный ресурс] // Русское слово. 1917. 15 апр. URL: <https://project1917.ru/posts/8601##post>
16. *Репников А. В.* Консервативные концепции переустройства России в контексте исторического процесса конца XIX – начала XX вв. [Электронный ресурс]: автореф. ... дис. д-ра ист. наук: спец. 07.00.02. Москва, 2006. // База данных rdocs.exdat.com. URL: <http://rdocs.exdat.com/docs/index-197598.html?page=3>. – Назва з екрана. – Останній переглід 7 квітня 2017 р.
17. *Репников А. В.* Метаморфозы русского консерватизма: от С. С. Уварова до Никиты Михалкова (Русский консерватизм: проблемы, подходы, мнения. “Круглый стол”) // Отечественная история. 2001. № 3. С. 105–109.
18. *Вл. Д.* Будущность русских консервативных партий II // Киевлянин. 1906. № 324. 24.11.06. С. 1–2.
19. *Омельяничук І. В.* Чорносотенні союзи і організації в Києві // Віче. 1997. № 10. С. 141–145.
20. *Меньшиков М. О.* Национальная империя. Москва: Имперская традиция, 2004. 512 с.
21. *Слинько А. А.* Реконструкция будущего: русский классический консерватизм о геополитике // Консерватизм в России и в мире: прошлое и настоящее. Вып. 1. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. С. 21–25.
22. *Репников А. В.* Размышления о консерватизме // Свободная мысль. 2012. № 11/12. С. 103–116.

Досліджено зміст поняття “консерватизм” та “традиціоналізм” з точки зору визначення пріоритетних напрямів формування монархічної моделі. Російський монархічний консерватизм початку XX ст. позиціонувався як своєрідна альтернатива поширенню ліберально-демократичних і соціал-демократичних ідей, а також як реакція на орієнтацію і залежність Росії від Європи.

In the article the conceptual notions of conservatism and its implementation within the Russian monarchical model. The

features of monarchical conservatism functioning on the territory of Ukraine by Russia in 1900–1914 . Disclosed the concept of “conservatism” and “traditionalism” for determining priorities forming the monarchical model. The Russian monarchical conservatism of the early 20th century was positioned as a kind of alternative to the spread of liberal-democratic and social-democratic ideas, as well as a reaction to Russia’s orientation and dependence on Europe.

Рассмотрены концептуальные понятия консерватизма и его реализация в рамках российской монархической модели. Проанализированы особенности функционирования монархического консерватизма на территории российской Украины в 1900–1914 гг. Раскрыт смысл понятия “консерватизм” и “традиционализм” для определения приоритетных направлений формирования монархической модели. Российский монархический консерватизм начала XX в. позиционировался как своеобразная альтернатива распространению либерально-демократических и социал-демократических идей, а также как реакция на ориентацию и зависимость России от Европы.

Надійшла 14 червня 2017 р.

О. П. КОТОВСЬКА

Національна академія державного управління при Президентові України,
м. Київ

ЦІННІСНІ ЗМІНИ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО (ДЕРЖАВНОГО) УПРАВЛІННЯ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 13–22

Ціннісні зміни у сучасних моделях публічного управління дають підстави говорити про зміну парадигми публічного (державного) управління. Процеси демократизації та децентралізації є невід'ємними складовими на етапі пошуку найбільш оптимальної для українського суспільства моделі публічного (державного) управління, де найвищою цінністю має стати людина-громадянин.

Інтенсивні зміни, що відбуваються в епоху Постмодерну (постсучасності), на загальносвітовому рівні призводять до трансформації функцій держави у класичному їх розумінні та підносять проблему збереження єдиного центру, здатного в умовах нестабільності й повсюдних конфліктів, інформаційних воєн, втрати довіри до міжнародних організацій забезпечити керованість суспільства та консолідувати його як на інституціональному рівні, так і на рівні соціально-політичних цінностей. На етапі реформування державної системи шляхом становлення відносно нових інститутів публічного управління важливо осмислити ті ціннісно-сміслові особливості, з якими ідентифікує себе більшість суспільства, адже від цього, врешті-решт, залежить оптимальний вибір української моделі державного (публічного) управління, готовність державних інститутів та суб'єктів громадсько-політичного життя її впроваджувати. Як стверджує колишній радянський, а тепер відомий британський психолог-культуролог, А. Едкінд у своїй праці “Внутрішня колонізація: імперський досвід Росії” (2011): “Дві складові завжди присутні при колонізації: культура та політика... Як тільки ми говоримо про процес колонізації, ми бачимо культурну гегемонію і політичне домінування, які формують своєрідну коаліцію, кореляцію чи конфронтацію” [11, 6–7]. З огляду на це нові виклики, які стоять перед сучасними державами, в українських реаліях характеризуються: 1) нашаруванням власних традиційних (архетипних) та модерних, пострадянських (постколоніальних) і постмодерних трендів; 2) перетво-

реннями як на рівні зовнішніх державно-управлінських форм, так і на рівні світоглядних принципів, соціально-поведінкових норм, ціннісних орієнтацій суспільства; 3) ціннісними й структурно-інституційними змінами, які є бінарними за своєю природою, та можуть сприяти як розвитку демократії, так і посиленню авторитаризму, зменшенню рівня громадсько-політичної активності; 4) кризою принципів ведення міжнародної політики й збереження безпеки, центральними серед яких були закріплені у Заключному акті НБСЄ 1975 р. “матеріальні” за своєю природою принципи територіальної цілісності держав та непорушності їх кордонів [3, 96–97].

Радикальні динамічні зміни, у тому числі й у сфері державного управління, стали предметом дослідження таких відомих зарубіжних вчених, як У. Бек, Ю. Габермас, Е. Гідденс, Б. Гурне, П. Друкер, А. Едкінд, Р. Інглегарт, Г. Клагес, Р. Патнам, К. Політт, Ш. Шварц та ін. Серед публікацій українських авторів, які стосуються теоретичних та практичних питань формування вітчизняної моделі управління загалом, слід відзначити дослідження О. Амосова, Е. Афоніна, В. Бакуменка, О. Бандурки, М. Білинської, С. Гайдученко, А. Колодій, О. Кондрашова, В. Мартиненка, О. Суший, О. Радченка, С. Телешуна та ін. Важливу емпіричну базу для аналізу змін ціннісних пріоритетів українців становлять емпіричні й теоретико-методологічні узагальнення О. Балакіревої, С. Гайдученко, Є. Головахи, О. Гончаренка, Я. Грицака, Н. Липовської, І. Письменного, А. Ручки та ін. Незважаючи на ці публікації, досі питання впливу ціннісних змін на формування вітчизняної моделі управління є нерозглянутим, що зумовлює доцільність запропонованого дослідження.

Отже, обґрунтуємо вплив ціннісних змін на еволюцію української моделі державного (публічного) управління.

Із перспективи подолання постколоніального минулого та психотравмуючих подій сьогодення для українського народу важливо орієнтуватись на базові, достатньо інертні за своєю природою цінності суспільно-політичного життя. Цінності як суспільне явище об’єднують певну групу людей та впливають на мотивацію й психосоціальну поведінку особистості, її вибір та ототожнення себе з національною, соціальною та іншими спільнотами; визначають певну мету суспільства як цілісності (нації чи громади). З одного боку, система ціннісних орієнтацій визначає змістову (семантичну) складову спрямованості особистості і становить основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої [4, 94]. З іншого боку, кожне суспільство, нація, держава має свою сукупність суспільних цінностей, зумовлених не лише сучасними політичними, соціальними й економічними обставинами, а й, можливо, в першу чергу, своєрідним “культурним кодом”, історією позиціонування себе як спільноти й традиціями відносин між собою, між представниками інших груп.

Сучасні теорії цінностей за допомогою емпіричних методів нейронаук, психології, соціології та економіки намагаються пояснити природу цінностей та їх ієрархію, зрозуміти, чому і за яких умов людина дотримується певних переконань та приймає певні суспільні й політичні цінності. У знаковій для подальших досліджень праці “Тиха революція: зміни цінностей та

політичних стилів західної громадськості” (1977) американський соціолог Р. Інглхарт наголосив на двох суттєвих ціннісних трансформаціях (рисунок), які в країнах зі сталою та тривалою демократією відбулись упродовж 50–70-х років ХХ ст.: 1) перехід від матеріальних до постматеріальних цінностей; 2) “зсув” традиційних цінностей безпеки до самовираження, громадської активності та участі у прийнятті важливих політичних рішень [12, 4].

Гіпотеза про те, що внаслідок індустріалізації світ сильно змінився, а цінності трансформувались, неодноразово була емпірично підтверджена у рамках проектів “Європейське дослідження цінностей” та “Всесвітнє опитування цінностей”, що проводяться з 1981 р., згідно методології, запропонованої Р. Інглхартом та ізраїльським соціальним психологом Ш. Шварцем [14]. Опитування, що ним охоплено 90 % світового населення, підтвердило появу після 50–70-х років нового покоління, яке загалом є носієм постматеріальних цінностей, тобто прагне до максимального самовираження, відзначається скептичним ставленням до влади, релігії та ідеологій, схильне довіряти демократичним інституціям, а не окремим особам, чутливе до навколишнього середовища і терпиме до девіантних груп (наприклад, гомосексуалістів) [6]. Головний висновок одержаних результатів полягає у тому, що зростання добробуту населення приводить до демократизації та модернізації суспільного життя.

Процес змін суспільних та політичних цінностей за Р. Інглхартом (1977) [12, 5]

В Україні опитування у рамках цього проекту проводиться з 90-х років. Якщо станом на 1996 р. Україна була орієнтована на секулярно-раціональні цінності та на цінності виживання, то, починаючи з 2002 р., відбулася різка зміна світоглядних орієнтирів у напрямку до традиційних цінностей, а тому рівень секулярно-раціональної шкали знизився у 2004 р. майже у 2 рази [14]. Також відбулись незначні позитивні зміни у напрямку до цінностей самовираження. У 2006–2007 рр. рівень секулярно-раціональних цінностей впав до 0,3 бала, що у 4 рази менше ніж у 1996 р., він поступово почав зростати у 2008 р., у 2015 р. становив 0,5 бала. У бінарній парі цінностей виживання/самовираження відбулись суттєві зміни у 2010–2012 рр.: рівень цінностей виживання знизився майже у 3 рази порівняно з 1996 р., але за період 2014–2015 рр. він зріс практично у 2 рази порівняно із 2010–2012 рр. Це свідчить про амбівалентний за своєю природою характер ціннісних та структурно-інституційних змін, що може як сприяти демократичним перетворенням в українській державі, так і розчаруванню від нереалізованих очікувань у бік посилення авторитаризму та згорання громадсько-політичних свобод.

Питання цінностей набуло особливого значення, коли поразка ідеалів Помаранчевої революції стала очевидною. “Кульмінацією цього дискурсу, — зауважує львівський історик Я. Грицак, — став Євромайдан, котрий не випадково називали Революції Гідності або революцією цінностей” [6]. У цьому контексті показовою є тенденція відповідей на одне із питань, яке ставилось у рамках Всесвітнього опитування цінностей, а саме: наскільки Вас цікавить політика? Упродовж двох десятиліть кінця ХХ – початку ХХІ ст. серед більшості західноєвропейських країн рівень зацікавлення політичним життям значно знизився й коливався у межах 30–50 % від загальної кількості населення. За період дослідження виключення становила Німеччина, населення східної частини якої виявляло максимальний інтерес до політичного життя у період об'єднання. Після 1990 р. рівень інтересу до політичного життя у Німеччині знизився приблизно на 20 %, але й надалі є максимально високим серед усіх країн-членів Європейського Союзу та залишається приблизно на рівні з США. У табл. 1 подано зведені дані репрезентативних держав для порівняння їх з Україною за результатами досліджень 1990–2004 рр. [10, 156] та 2011–2013 рр. [15].

Балтійські країни (Латвія, Литва, Естонія), які під час розпаду Радянського Союзу виявляли надзвичайно високий інтерес до політичного життя, у подальшому за цим показником зрівнялись із більшістю країн-членів ЄС. В Україні рівень інтересу за період 1995–2000 рр. був середнім порівняно із загальноєвропейськими показниками, але значно нижчим ніж у сусідніх Білорусі й Польщі. Порівняно з першими роками Незалежності загальна тенденція свідчить про значне розчарування українців у політиці своєї країни. Хоча політичним життям за період 1995–2000 рр. в Україні цікавились на 6–7 % більше ніж у Російській Федерації, але станом на 2011 р. за цими показниками обидві країни зрівнялись. Рівень інтересу до політики також характеризується віковими та статевими відмінностями. Згідно опитування у рамках цього проекту серед 1500 респондентів станом на 2011 р. в Україні цікавились

Рівень зацікавлення політикою у репрезентативних країнах для порівняння їх з Україною згідно Всесвітнього опитування цінностей за 1990–2013 рр.

Країна	1990 р.	1995 р.	2000 р.	Зміна за 10 років	2011–2013 рр.	Зміна за 10 років
Білорусь		56	46	–10	41	–5
Естонія	60	49		–11	37	–12
Латвія	79	52		–27		
Литва	74	44	46	–28		
Німеччина (західна)	69	78	59	–10	62	–1
Німеччина (східна)	84	76	67	–17		
Польща	49	42	42	–7	42	0
Російська Федерація	53	35	39	–14	33	–6
США	61	63	65	4	59	–5
Україна		41	42	1	33	–9

політикою 35 % осіб чоловічої статі та 31 % – жіночої. Рівень зацікавлення політичним життям майже однаковий в осіб у віці до 30 і 30–39 років, це приблизно 25 %. Найвищий показник зацікавленості серед осіб у віці 50 років і старше [15].

Відомий німецький соціолог Г. Клагес, який продовжив розпочате американським соціальним психологом Р. Інглгартом дослідження зміни цінностей в умовах постсучасності, пропонує говорити про багатовимірний характер переміщення ціннісних пріоритетів та смислів людей від цінностей обов'язку й прийнятності до цінностей саморозвитку й автономії [13]. Згідно “старих” і “нових” ціннісних пріоритетів та їх ціннісного синтезу він виділив п'ять груп ціннісної ідентифікації, дві з яких визначає як групу конвенціоналістів-традиціоналістів із сильно вираженим почуттям обов'язку й прийнятності та групу нонконформістів-ідеалістів з яскраво домінуючими цінностями саморозвитку й автономії. “Змішані” групи включають, по-перше, розчарованих, які втратили віру у позитивні зміни й демонструють відсторонене ставлення до суспільно-політичного життя; по-друге, активних реалістів, які синтезують старі традиційні цінності обов'язку, дисциплінованості, порядності із постмодерними цінностями самоствердження, публічної активності; по-третє, гедоністичних матеріалістів, яких Г. Клагес характеризує як осіб з низьким рівнем синтезу “старих” і “нових” цінностей [Там само].

У 2013 р. запропонована Г. Клагесом типологія була використана Інститутом соціології НАН України у дослідженні, результати якого наведені у табл. 2. Згідно п'ятибального індексу ціннісної ідентифікації серед респондентів виявилось найбільше представників традиційного типу (3,68), далі – активних реалістів (3,56) та нонконформістів-ідеалістів (3,47) [9, 291].

Порівняння результатів опитування, здійснених Інститутом соціології НАН України напередодні революційних подій 2013–2014 рр., з опитування-

Типи ціннісної ідентифікації українського соціуму (2013 р., N = 1800, %)

Тип ціннісної ідентифікації	Позиції ціннісної ідентифікації			Індекс ціннісної ідентифікації (1 + 5)
	Найменш близькі + скоріше віддалені	Проміжна позиція	Найбільш близькі + скоріше віддалені	
Традиціоналісти	15	28	57	3,68
Розчаровані	57	27	16	2,32
Активні реалісти	15	32	53	3,56
Гедоністи-матеріалісти	46	32	22	2,58
Нонконформісти-ідеалісти	16	34	50	3,47

ми, що проводились після них Національною академією державного управління при Президентові України й Інститутом економіки та прогнозування НАН України у жовтні–листопаді 2014 р., дає можливість простежити певну тенденцію трансформаційних змін у суспільстві й інституті державної служби. Зокрема, за даними дослідження, здійсненого за методикою БАД (Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко), розробленою у 2000–2002 рр. на кафедрі клінічної та медичної психології Київського університету ім. Тараса Шевченка, державні службовці та український суспільний загал виявляють прогресуючу тенденцію у напрямку зростання власної самодостатності [2]. Наприкінці 2014 р. сукупний показник самодостатності чиновників становив 34,3 %, тоді як у суспільстві він виявився значно вищим — 44,9 %. Найвиразніше самодостатність характеризують процеси змін, що відбуваються у природі ідентичності, яка згідно запропонованої авторської розробки коливається у межах двох інваріантних форм-модусів (соціальної та соціетальної) ідентичностей. Згідно дослідження “нова” соціетальна природа ідентичності доволі впевнено стверджує себе і в середовищі державних службовців (19,3 %), і в суспільному загалі (24,3 %), тоді як традиційна соціальна природа ідентичності — 15,0 % і 20,6 % (відповідно). У рамках опитування у жовтні–листопаді 2014 р. також досліджувався рівень готовності державних службовців України до реалізації функцій публічного адміністрування, який ілюструють результати, наведені у табл. 3 [Там само, 12].

Публічне управління є відносно новим для вітчизняних реалій інструментом реалізації владних повноважень, де змістовно наголошується на гармонійному поєднанні державного управління із місцевим самоврядуванням, співпраці органів влади із різними суспільними об’єднаннями, професійними співтовариствами, бізнесовими та громадськими організаціями. Ціннісно-сміслові зміни у сучасних пошуках оптимальних моделей публічного (державного) управління дають підстави говорити про зміну парадигми публічного (державного) управління. Але глобальний характер реформаційних процесів зовсім не означає векторний перехід від традиційного бю-

Рівень готовності державних службовців України до реалізації функцій публічного адміністрування

№ пор.	Назва функції	Рівень функціональної готовності держслужбовців до реалізації функцій публічного адміністрування (% до кількості опитаних – 821 респондент)		
		Нестійка дія (становлення)	Продуктивна дія	Некомпетентність
Ієрархія функціональної готовності за дослідницькою структурою (2014 р.)				
1	Адміністративна	14,0	4,7	81,3
2	Виконавська/розпорядча	12,9	3,9	83,2
3	Виконавська/розпорядча	11,9	3,7	84,4
4	Проектувальна/планувальна	11,3	3,3	85,4
5	Контрольна	11,4	3,1	85,5
6	Організаційна	10,2	3,7	86,1
7	Мотиваційна	9,2	3,4	87,4
Ієрархія функціональної готовності за освітнім стандартом публічного адміністрування (2007 р.)				
8	Адміністративна	13,6	4,3	82,1
9	Проектувальна/планувальна	12,0	3,2	84,8
10	Організаційна	10,1	3,7	86,2
11	Виконавська/розпорядча	9,9	3,5	86,6

рократичного адміністрування спочатку через ринкові моделі регулювання суспільних відносин, а потім – мережеві форми публічного управління й доброго врядування. Сучасні виклики ставлять під сумнів можливість формування універсальної трансформаційної моделі державного (публічного) управління, єдиного загальнообов'язкового набору ідей та практичних підходів, придатних для впровадження в усіх без винятку країнах, адже навряд чи можна розраховувати на успішне їх застосування там, де засади модернізації державного управління не узгоджуються з цінностями й нормами суспільства [5, 376].

До загальносвітових тенденцій у розвитку теоретико-методологічних засад державного (публічного) управління слід віднести [7, 377–378]:

- зміну бачення місця й ролі держави у системі суспільних відносин, коли державні інститути набувають статусу лише одного (хоча найвпливовішого) із суб'єктів суспільно-політичного процесу;
- встановлення прозорих механізмів взаємодії державних інституцій з приватними й громадськими структурами при прийнятті управлінських рішень щодо регулювання ринкового середовища та вирішення інших суспільно важливих проблем;

- підвищення рівня ефективності та результативності роботи державних структур завдяки включенню громадського сектору через ринково-конкурентні механізми;
- при виборі механізмів реалізації державної політики надання переваги непрямим способам та інструментам забезпечення населення суспільними послугами;
- визначення процедури передання низки функцій і повноважень органам місцевого самоврядування, керуючись принципом субсидіарності;
- вироблення ефективного механізму взаємодії з транснаціональними урядовими й неурядовими організаціями, наднаціональними регіональними утвореннями під час ухвалення важливих політичних рішень.

Для українських реалій важливо виробити оптимальні механізми співвідношення функцій політичного керування державою (ухвалення суспільно значущих рішень, вироблення стратегії суспільного розвитку, формування та здійснення публічної політики) й адміністративного управління (організаційного забезпечення виконання рішень, їх реалізацію, управління персоналом) [5, 4]. Пріоритетною у теперішніх суспільних умовах і трансформаційних процесах у системі державного (публічного) управління має бути саме адміністративна функція державних службовців [2, 11].

“Відкочування назад” в українських показниках постматеріальних цінностей у значній мірі зумовлене помітним падінням рівня життя українців, мало-ефективними реформами і зatoryжною антитерористичною операцією на сході України. Як зауважують американсько-турецький економіст Д. Аджемоглу та британський політолог Дж. Робінсон, автори праці “Чому нації занепадають: походження влади, багатства і бідності” (2012), держави стають успішнішими тоді, коли головною цінністю їхнього суспільно-політичного життя є рівні економічні та політичні права кожного громадянина, який володіє свободою дій, необмеженою корумпованими схемами владної еліти [1]. “Конфлікт навколо обмежених ресурсів, доходів і влади перетворюється у конфлікт навколо правил гри, економічних інститутів, які визначатимуть економічну діяльність й отримуватимуть від неї вигоду, — зауважують Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон. — Ті, хто будуть переможцями у цьому конфлікті, має вирішальне значення для економічного розвитку нації. Якщо переможцями будуть групи, що виступають проти розвитку, вони ефективно блокуватимуть економічне зростання, і відбуватиметься стагнація економіки” [Там само, 78–79].

Спад рівня суспільно-політичної активності і навіть волонтерської діяльності, небажання активно брати участь у громадсько-політичному житті, що спостерігається в останні роки в Україні, свідчить про своєрідний “постреволюційний синдром” нереалізованих сподівань українців на позитивні зміни та надієвість соціальних ліфтів (вертикальної мобільності), які після Революції Гідності мали б забезпечити проходження достатньої кількості освічених професіоналів з того прошарку українців, які готові заради майбутнього боротись за встановлення на місцях законних “правил гри” та контролювати відповідні державні інститути.

Отже, перманентні загострення загальносистемної кризи перехідної доби суспільного розвитку в Україні (1995–1996, 2004, 2008, 2013–2014) свідчать про нелінійний характер процесу переходу від старих цінностей радянського колоніального минулого, прихильниками яких дотепер залишається значна частина політичної та державно-управлінської еліти України, до цінностей демократії, верховенства права, пріоритету прав людини і громадянина. “Патопсихологічний стан” (2006) [3, 100], в якому через нереалізовані очікування українців досі перебуває країна, є “продуктом пострадянської мутації, еволюційного перетікання однієї суспільно-політичної моделі в іншу, що породило гібридну і потворну форму, в якій уживаються між собою дві взаємопротилежні та взаємовиключні системи цінностей: радянсько-російська та національно-європейська” [8, 11].

Процеси демократизації та децентралізації є невід’ємними складовими на етапі пошуку найбільш оптимальної для українського суспільства моделі публічного (державного) управління, де найвищою цінністю має стати людина-громадянин. Для українських реалій важливо виробити оптимальні механізми співвідношення функцій політичного керування державою (ухвалення суспільно значущих рішень, вироблення стратегії суспільного розвитку, формування та здійснення публічної політики) й адміністративного управління (організаційного забезпечення виконання рішень, їх реалізацію, управління персоналом) [5, 4]. Пріоритетною у теперішніх суспільних умовах і трансформаційних процесах у системі державного (публічного) управління має бути саме адміністративна функція державних службовців [3, 11].

Джерела

---

1. *Аджемоглу Д., Робінсон Дж.* Чому нації занепадають: походження влади, багатства та бідності / пер. з англ. Київ: Наш формат, 2016. 527 с.
2. *Афонін Е., Балакірева О.* Функціональна і компетентнісна готовність державних службовців України до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії // Український соціум. 2015. № 1. С. 7–22.
3. *Афонін Е. А., Суший О. В.* Закономірності та особливості української трансформації // Стратегічна панорама. 2015. № 1. С. 94–108.
4. *Гайдученко С. О.* Організаційна культура у контексті публічного управління : монографія. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 344 с.
5. *Гук О. І., Колодій А. Ф.* Культура та етика демократичного врядування: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 108 с.
6. *Грицак Ярослав.* Цінності українців: pro et contra реформ в Україні [Електронний ресурс] // ZBRUC. URL: <https://zbruc.eu/node/37721>.
7. *Кондрашов О. М.* Трансформація публічного управління в умовах розвитку інформаційного суспільства та глобалізаційних процесів: вітчизняний та закордонний досвід : монографія. Київ: Прінт Ю, 2016. 624 с.
8. Повний демонтаж // Український тиждень. 2013. № 14 (282) від 5–11 квітня. С. 11.
9. *Ручка А., Наумова М.* Цінності і типи ціннісної ідентифікації в сучасному соціумі // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. Київ: ІС НАНУ, 2013. С. 285–297.
10. *Changing Values and Beliefs in 85 Countries: Trends from the Values Surveys from 1981 To 2004 / Ed: L.Halman, R.L. Inglehart and other.* Lieden-Boston, 2008. 266 p.

11. *Etkind Alexander*. Internal Colonization: Russia's Imperial Experience. Cambridge and Malden: Polity Press, 2011. 289 p.
12. *Inglehart R.* The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics. Princeton: Princeton University Press, 2015. 496 p.
13. *Klages H.* Traditionbruch als Herausforderung: Perspektiven der Wertewandelsgesellschaft. Frankfurt-a M.: Campus Verlag, 1993. 287 s.
14. World Values Survey [Електронний ресурс]. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>
15. WVS Wave 6 (2010–2014) [Електронний ресурс] // World Values Survey. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

На основі теоретичних досліджень та емпіричних даних проведено аналіз особливостей ціннісних ідентифікацій українського суспільства та простежено тенденцію трансформаційних змін у суспільстві. Спад рівня суспільно-політичної активності і навіть волонтерської діяльності, небажання активно брати участь у громадсько-політичному житті країни, що спостерігаються останній рік-два в Україні, свідчить про своєрідний “постреволюційний синдром” нереалізованих сподівань українців на позитивні зміни та неієвність соціальних ліфтів (вертикальної мобільності), які після Революції Гідності мали б забезпечити проходження достатньої кількості освічених професіоналів з того прошарку українців, які готові заради майбутнього боротись за встановлення на місцях законних “правил гри” та контролювати відповідні державні інститути.

The decrease in indicators of public activity and even volunteering in Ukraine, unwillingness to participate in social and political life in the last two year can be considered as “post-revolutionary syndrome” of unrealized beliefs for positive change and inefficiency of social lifts (vertical mobility), which after the Revolution of Dignity had to ensure coming of a sufficient number of educated professionals from those Ukrainians, which are ready to fight for establishing in their places legal “rules of the game” for the future benefits and to control the relevant government institutions.

Спад урівня общественно-политической активности и даже волонтерской деятельности, нежелание активно участвовать в общественно-политической жизни страны, которые наблюдаются последние год-два в Украине, свидетельствует о своеобразном “пост-революционном синдроме” нереализованных ожиданий украинцев на позитивные изменения и неэффективности социальных лифтов (вертикальной мобильности), которые после Революции Достоинства должны были обеспечить проходение достаточного количества образованных профессионалов из той прослойки украинцев, которые готовы ради будущего бороться за становление на местах законных “правил игры” и контролировать соответствующие государственные институты.

Надійшла 3 травня 2017 р.

Т. О. НЕЛЬГА

Д. М. ДЗЕКУНОВА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

МОЛОДІЖНА ДЕВІАЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 23–29

Наведено аналіз результатів соціологічного дослідження, проведеного авторами у грудні 2016 р. в Києві. Проаналізовано ступінь розповсюженості наркотиків серед української молоді, а також причини цього явища.

У сучасному українському суспільстві, яке переживає етап соціально-економічної кризи, проблема девіантної поведінки молоді стоїть особливо гостро. Політична та економічна нестабільність у країні стала причиною зростання злочинності, поширення зловживання спиртними напоями, депресивних настроїв значної частини населення, у тому числі молоді. Проте є один особливий вид девіантної поведінки, який, на нашу думку, надзвичайно небезпечний. Мова йде про вживання наркотиків.

Проблема вживання наркотиків сама по собі не є новою. Починаючи з середини 80-х років ХХ ст., коли у Радянському Союзі було офіційно визнано існування наркоманії, це питання вивчають медики, педагоги, психологи та соціологи. На жаль, неможливо констатувати, що наркотики є атрибутом окремої субкультури або розповсюджені тільки серед представників окремих соціальних груп. Слід визнати сумний факт: наркотики споживаються в усіх регіонах України представниками всіх прошарків суспільства. І найгірше те, що кількість наркоманів в Україні зростає. Так, ще у 2005 р. було проведено соціологічне дослідження співробітниками Державного інституту проблем сім'ї та молоді та Українського інституту соціальних досліджень, у результаті якого було з'ясовано, що кількість наркоманів щорічно зростає, а серед наркозалежних людей 80 % — це молодь до 28 років [3]. Дослідження, проведене у 2007 р. зафіксувало, що “сучасна українська учнівська молодь до досягнення віку 15–16 років уже має досвід вживання наркотичних речовин” [2].

Соціологічне дослідження, проведене за участю авторів, було присвячене дослідженню ставлення студентської молоді до вживання наркотиків. Ми зосередили свою увагу на цьому з кількох причин. По-перше, на нашу думку, вживання наркотиків є більш небезпечним у порівнянні, наприклад, із пияц-

твом, оскільки веде до незворотних наслідків. По-друге, оскільки вживання наркотиків у молодіжному середовищі є не тільки розповсюдженим, а й зростаючим явищем, тут вже можна висловити турботу про майбутнє здоров'я цілої нації.

З метою виявлення ставлення студентської молоді до вживання наркотиків була розроблена анкета, за допомогою якої вдалося дослідити рівень обізнаності молодих людей з приводу наслідків такої поведінки.

Опитування було проведено у грудні 2016 р. у вищих навчальних закладах Києва серед студентів денної форми навчання, які є громадянами України, а саме: МАУП – 19 студентів, КНЕУ – 6 студентів, КПІ – 11 студентів. Таким чином, було опитано 36 студентів віком від 18 до 22 років, з них 18 хлопців та 18 дівчат.

Отже, на питання: “Що, на вашу думку, означає поняття “наркоманія?”” (табл. 1) переважна більшість респондентів (83,3 %) вказали на “психологічну та фізіологічну залежність”, що говорить про достатньо високий рівень обізнаності у цьому питанні. Відповідь “шкідлива звичка” вибрали 11,1 % респондентів і тільки 2,7 % опитаних вказали на “можливість отримувати задоволення”, 8,3 % визнали вживання наркотиків девіантною поведінкою, а 5,5 % респондентів не змогли дати відповідь на запитання.

На запитання про особисте ставлення до наркотиків (табл. 2) переважна більшість респондентів – 91,6 % – вибрали негативну відповідь (“вкрай негативне”, “негативне” та “скоріш негативне”), при цьому більше половини –

Таблиця 1

Розподіл відповідей на питання: “Що, на вашу думку, означає поняття “наркоманія?””

№ пор.	Показник	%
1	Шкідлива звичка	11,1
2	Психологічна та фізіологічна залежність	83,3
3	Можливість отримувати задоволення	2,7
4	Девіантна поведінка окремої людини або групи	8,3
5	Важко відповісти	5,5

Таблиця 2

Розподіл відповідей на питання: “Ваше особисте ставлення до наркотиків”

№ пор.	Показник	Загальна кількість, %	Хлопці, %	Дівчата, %
1	Вкрай негативне	58,3	38,8	77,7
2	Негативне	22,2	27,7	16,6
3	Скоріш негативне, ніж позитивне	11,1	22,2	0
4	Скоріш позитивне	2,7	5,5	0
5	Позитивне	0	0	0
6	Важко відповісти	5,5	5,5	5,5

58,3 % респондентів ставляться до наркотиків вкрай негативно. Якщо порівняти відповіді хлопців та дівчат, то можна побачити, що дівчата виявилися більш категоричними: 77 % від загальної кількості опитаних дівчат вибрали відповідь “вкрай негативно” та 16,6 % – “негативно”, що загалом становить 94,3 % дівчат. Тільки 2,7 % опитаних “скоріш позитивно” ставляться до наркотиків, і всі вони – хлопці (5,5 % від загальної кількості опитаних хлопців). Як видно з табл. 2, жоден респондент не вибрав відповідь “позитивно”, а 5,5 % опитаних не змогли відповісти на це запитання.

Також респондентам було поставлене питання: “Чи є серед ваших знайомих люди, які пробували наркотичні або токсичні речовини?” (табл. 3). Як видно з табл. 3, 83,3 % опитаних мають у своєму оточенні знайомих, які “пробували наркотики” (50 %) та “пробували і вживають досі” (33,3 %). Тільки 16,6 % студентів стверджують, що не мають знайомих, які вживали або вживають наркотики.

Відповіді на питання: “Чи пропонували вам знайомі спробувати будь-які наркотичні речовини?” (табл. 4) показали такий результат: 66,6 %, тобто більшість респондентів відповіли “так”, а 30,5 % респондентів – “ні”. Тільки 2,7 % опитаних відмітили “важко відповісти”.

Наступне питання: “Чи пробували ви самі наркотичні речовини?” (табл. 5) показало, чи скористалися студенти можливістю спробувати наркотики.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на питання: “Чи є серед ваших знайомих люди, які пробували наркотичні або токсичні речовини?”

№ пор.	Показник	%
1	Так, є знайомі, які пробували	50,0
2	Так, є знайомі, які пробували і досі вживають	33,3
3	Ні, таких немає	16,6
4	Важко відповісти, я можу цього просто не знати	0

Таблиця 4

Розподіл відповідей на питання: “Чи пропонували вам знайомі спробувати будь-які наркотичні речовини?”

№ пор.	Показник	%
1	Так	66,6
2	Ні	30,5
3	Важко відповісти	2,7

Таблиця 5

Розподіл відповідей на питання: “Чи пробували ви самі наркотичні речовини (травку, таблетки тощо)?”

№ пор.	Показник	Загальна кількість, %	Хлопці, %	Дівчата, %
1	Так	25,0	38,8	11,1
2	Ні	75,0	61,1	88,8
3	Важко відповісти	0	0	0

Як видно з табл. 5, чверть опитаних студентів (75 %) зізналися, що вони хоча б раз у житті пробували наркотики, і серед таких “сміливців” виявилось більше хлопців, ніж дівчат – 38,8 % та 11,1 % відповідно.

На відкрите запитання про те, які саме наркотики пробували студенти, було вказано: травка, марихуана, транквілізатор.

Наступне питання було поставлене з метою з’ясувати, що ж підштовхнуло молоду людину спробувати наркотики. Результати показали таку картину (табл. 6).

Як видно, респонденти відмітили тільки два варіанти – “вплив друзів та знайомих” (11,1 % опитаних, з них 22,2 % – хлопці), та “цікавість” (19,4 % опитаних, з них 27,8 % хлопців та 11,1 % дівчат). Тобто були зазначені відносно добровільні мотиви знайомства з наркотиками, оскільки варіант “мене примусили” не вибрав жоден респондент.

Далі респондентам було запропоновано висловити власну думку з приводу того, що штовхає людей до вживання наркотиків (табл. 7).

Отже, найбільший результат – 61,1 % – отримала позиція “вплив оточення”, друге місце – 58,3 % – пошук задоволення. Далі йдуть “цікавість” (55,5 %) та “почуття самотності та безвихідності” (41,6 %), 27,7 % респондентів вважають, що причина вживання наркотиків – відсутність знань про можливі

Таблиця 6

Розподіл відповідей на питання: “Що підштовхнуло вас спробувати наркотики?”

№ пор.	Показник	Загальна кількість, %	Хлопці, %	Дівчата, %
1	Вплив друзів та знайомих	11,1	22,2	0
2	Спроба зняти стрес	0	0	0
3	Цікавість	19,4	27,8	11,1
4	Мене примусили	0	0	0
5	Ваш варіант	0	0	0

Таблиця 7

Розподіл відповідей на питання: “Що, на ваш погляд, штовхає людей до вживання наркотиків?”

(Респонденти могли вибирати кілька варіантів, тому загальний результат перевищує 100 %)

№ пор.	Показник	%
1	Вплив оточення	61,1
2	Цікавість	55,5
3	Відсутність знань про можливі наслідки	27,7
4	Пошук задоволення	58,3
5	Почуття самотності та безвихідності	41,6
6	Моральний або фізичний тиск з боку інших людей	27,7
7	Бажання відчувати себе “героєм”, який нічого не боїться	19,4
8	Ваш варіант	2,7

наслідки, і стільки ж визнають, що людина може почати вживати наркотичні речовини під моральним або фізичним тиском. Передостаннє місце (19,4 %) займає позиція “бажання відчувати себе “героєм”, який нічого не боїться”. На відкрите запитання “ваш варіант” 2,7 % респондентів відповіли “зняти стрес”.

Якщо порівняти ці дані з результатами, одержаними на запитання про власні мотиви початку вживання наркотиків, то ми побачимо певні розбіжності. Так, серед тих, хто має такий досвід, більшість вибрали позицію “цікавість”, тоді як при оцінюванні мотивів інших людей “цікавість” займає третє місце. І навпаки, у респондентів, знайомих з наркотиками, причина “вплив друзів та знайомих” виявилася на другому місці, при цьому переважна більшість вважає, що інші люди починають вживати наркотики саме під впливом оточення.

З метою виявлення рівня обізнаності респондентів з можливими наслідками вживання наркотиків було запропоноване відповідне запитання (табл. 8).

Результати показали достатньо високий рівень поінформованості молодих людей щодо наслідків вживання наркотиків. Так, на першому місці – “важкі захворювання та передчасна смерть”, цю позицію вибрали 75,0 % респондентів. На другому місці (52,7 %) – “погіршення здоров’я”. Третє місце займає позиція “проблеми у сім’ї та втрата друзів”, її вибрали 44,4 % респондентів. Таким чином, можна зробити висновок, що студенти добре знають про наслідки вживання наркотиків, адже переважна більшість респондентів відзначили найбільш негативні. Тільки 2,7 % вважають, що наркотики можуть дати можливість вести цікаве життя, а також знайти вихід із складних життєвих обставин.

Нарешті, молодим людям було запропоновано відповісти на питання, де, на їхню думку, простіше за все придбати наркотики (див. табл. 9).

Таблиця 8

Розподіл відповідей на питання: “Які, на вашу думку, можливі наслідки вживання наркотиків та психотропних речовин?”

(Респонденти могли вибирати кілька варіантів, тому загальний результат перевищує 100 %)

№ пор.	Показник	%
1	Важкі захворювання та передчасна смерть	75,0
2	Погіршення здоров’я	52,7
3	Збільшення злочинності	30,5
4	Проблеми у сім’ї та втрата друзів	44,4
5	Проблеми на роботі	27,7
6	Можливість завести нових друзів та стати “своїм” у компанії	5,5
7	Можливість вести цікаве та яскраве життя	2,7
8	Можливість знайти вихід із складних життєвих обставин	2,7
9	Інше	0
10	Важко відповісти	2,7

Розподіл відповідей на запитання: “Де, на вашу думку, простіше за все придбати наркотики?”

(Респонденти могли вибирати кілька варіантів, тому загальний результат перевищує 100 %)

№ пор.	Показник	%
1	У нічних клубах	41,6
2	У мережі Інтернет	33,3
3	У навчальних закладах	16,6
4	У медичних закладах	11,1
5	У знайомих	44,4
6	Ваш варіант	5,5
7	Важко відповісти	16,6

Як видно з табл. 9, очолює “рейтинг” можливостей придбати наркотики позиція “у знайомих”, яку вибрали 44,4 % респондентів. Друге та третє місце займають нічні клуби та Інтернет (відповідно 41,6 % та 33,3 %), 16,6 % опитаних відзначили позицію “у навчальних закладах”, а 11,1 % — “у медичних закладах”. На відкрите питання: “ваш варіант” (5,5 %) були отримані додаткові відповіді “комп’ютерні клуби” та “чорний ринок”. Достатньо велика кількість респондентів — 16,6 % — зізналися, що їм важко відповісти на це питання. Можемо припустити, що ці люди ніколи не зустрічалися з цією проблемою.

Отже, за результатами проведеного соціологічного дослідження можна зробити достатньо сумні висновки. Головне, що можна констатувати, — наркотики у молодіжному середовищі широко розповсюджені. Переважна більшість респондентів, якщо не пробували ці речовини самі, мають у своєму оточенні знайомих, які вживають наркотики. Придбати наркотичні речовини достатньо легко, адже іноді і шукати на треба: більше половини опитаних (66,6 %) зазначили, що їм *пропонували* спробувати наркотики, що свідчить про легкий доступ до цих речовин.

Вирішити проблему розповсюдження наркотиків у молодіжному середовищі дуже важко. На думку українських фахівців О. М. Бандурки, І. О. Віденєєва та В. Б. Калиновського, боротьба з наркоманією передбачає вирішення низки завдань [1]:

- організація профілактичної діяльності;
- вдосконалення законодавства;
- створення відповідної системи охорони здоров’я, реабілітації й перевиховання;
- недопущення наркотичних засобів на “чорний ринок”, переслідування нелегального виробництва, торгівлі, крадіжок і контрабанди.

Таким чином, необхідні спільні дії правоохоронних органів, соціологів, психологів, педагогів, лікарів та батьків. Необхідно вдосконалювати профілактичну роботу з молоддю та підлітками, просвітницьку діяльність на всіх рівнях з метою подолання цієї соціальної проблеми.

Література

---

1. Бандурка О. М., Віденев І. О., Калиновський В. Б. Психологічні проблеми наркотизації населення. Харків, 2005. 130 с.
2. Рівень і тенденції поширення тютюнокуріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.) та ін. Київ: УІСД ім. О. Яременка, 2008. 152 с.
3. Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика / О. О. Яременко (кер. авт. кол.) та ін. Київ: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, Укр. ін-т соц. досліджень, 2005. кн. 7. 196 с.

Аналіз результатів соціологічного дослідження, проведеного авторами у грудні 2016 р. в Києві, показав, що ступінь розповсюдженості наркотиків серед української молоді є досить високим і це становить певну суспільну загрозу. Для подолання загрози необхідним є відповідальний і комплексний підхід: посилення заходів профілактики, зміцнення юридичних засад протидії, активізація роботи правоохоронних органів, розвиток інституцій для реабілітації постраждалих.

The analysis of the results of a sociological survey conducted by the authors in Kyiv in December 2016 showed that the prevalence of drugs among Ukrainian youth is rather high and this poses a certain social threat. Responsive and comprehensive approach is needed to overcome the threat: strengthening preventive measures, strengthening the legal basis of counteraction, activating the work of law enforcement forces, developing institutions for the rehabilitation of the victims.

Анализ результатов социологического исследования, проведенного авторами в декабре 2016 г. в Киеве, показал, что степень распространенности наркотиков среди украинской молодежи достаточно высока и это составляет определенную общественную угрозу. Для преодоления угрозы необходимо ответственный и комплексный подход: усиление мер профилактики, укрепление юридических основ противодействия, активизация работы правоохранительных органов, развитие институтов для реабилитации пострадавших.

Надійшла 21 червня 2017 р.

С. В. САВОЙСЬКА

Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ

КОНСТРУКТИВНА МОВНА ПОЛІТИКА ЯК ПОНЯТТЯ ТА ЯВИЩЕ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 30–36

Комунікативна політика розглядається як засіб об'єднання української спільноти навколо національних інтересів, демократичних цінностей та державних символів задля збереження України незалежною, соборною та унітарною державою.

Конструктивна мовна політика ґрунтується на національних, культурних і духовних цінностях, нагромаджених українським народом не лише у минулому, а й на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Тому метою конструктивної мовної політики є вивчення історії українського народу, збереження, розвиток та поширення української мови і культури у регіонах країни та сферах суспільно-політичного життя, а також об'єднання української спільноти навколо національних інтересів та демократичних цінностей.

Конструктивна мовна політика, окремі аспекти якої досліджували Б. Ажнюк, О. Гаплевська, І. Дзюба, Я. Кунденко, О. Майборода, Н. Мараховська, Л. Масенко, М. Панчук, Г. Щедрова та ін., передбачає згоду сторін, має пряме або опосередковане відношення до розв'язання мовно-політичних проблем. Її основою, як вважають науковці, є конструктивна комунікація, яка використовується як інструмент, завдяки якому можна дійти згоди із того чи іншого спірного питання. Конструктивність у політиці, на думку Г. Щедрової, — це побудова політичного процесу та політичної теорії щодо ухвалення програм та політичних рішень, які відповідають ефективності та оптимальності політики, влади та ідеології [9, 176].

Конструктивна мовна політика будується на взаєморозумінні, є виразником відкритого публічного дискурсу, міжетнічного діалогу та політичного консенсусу. Така мовна політика відіграє важливу роль у тому випадку, якщо вона вибудовується на рівноправній комунікативній основі. Тому їй варто розуміти як засадничу і творчу складову ефективної мовної політики, що потребує логічного мислення, ефективного розвитку, раціональних підходів і рішень. Утім, поняття “конструктивний” варто відрізнити від терміна “раціональний”, що означає розумний, доцільний та обґрунтований [7, 518].

Конструктивна мовна політика має велике значення для ефективного впровадження української мови в усі галузі життя, зокрема в освіту незалеж-

ної України. Конструктивна політика — це модернізація і демократизація усіх сфер і галузей суспільно-політичного життя країни, розвиток інформаційно-комунікаційної політики, законодавчої галузі та ін. Зокрема, інформаційно-комунікаційній політиці велике значення було приділено у праці Я. Кунденко і О. Гаплевської “Суспільна комунікація як медіасфера та методологічна основа міждисциплінарного знання”, де зазначено, що сучасна людина існує як “громадянин інформаційного світу”, свідок-теоретик нового “інформаційного” соціуму та його активний учасник-практик — “користувач” і “програміст” [3, 39].

Суспільно-політичні комунікації знаходяться в основі ефективної комунікативної діяльності у сфері мовної політики, що варто розуміти як комунікативну компетентність суб’єктів політики, яка спрямована на формування патріотичності, національної самосвідомості, політичної культури, поширення комунікацій українською мовою в усіх сферах та регіонах країни. Це ефективна комунікативна політика влади у галузі законодавства, яка спрямована на створення якісних законопроектів та регулювання мовної політики; раціональна мовна політика лідерів та членів політичних партій, організацій, товариств, яка спрямована на об’єднання української спільноти навколо національних інтересів, демократичних цінностей та державних символів задля збереження України незалежною, соборною та унітарною державою. Конструктивна мовна політика є основою забезпечення єдності української спільноти, яка тісно пов’язана із внутрішніми трансформаціями та зовнішніми загрозами. В основі єдності української спільноти та цілісності України знаходиться конструктивна комунікативна політика, яка забезпечує усі сфери суспільно-політичного життя, зокрема й мовну політику, ефективними підходами щодо вирішення мовно-політичних проблем. У цьому контексті поняття “конструктивний” варто розуміти як таке, що створює основу для подальшої роботи, вироблення плідного і результативного рішення [7, 317].

Наприклад, конструктивні комунікації на території Радянської України здійснювалися у добу перебудови М. Горбачова, перебудовча політика якого відкрила шляхи для демократичного розвитку України. Наприкінці 80-х років на основі політики перебудови формувалися конструктивні відносини між тими членами демократичних організацій, які відроджувалися, і тими, які виникали. Тобто, політика перебудови М. Горбачова створила умови для відродження національно-демократичних політичних сил, які були тією передумовою та основою, на якій базувалася і народжувалася конструктивна комунікативна політика, що відкрила нові можливості для розвитку демократії. Завдяки цій політиці було ухвалено Закон “Про мови в Українській РСР”, який проголосив українську мову єдиною державною на території Радянської України. Тому без конструктивної мовної політики, яка консолідує українську спільноту навколо національних інтересів і цінностей, історії українського народу, української мови, культури тощо, не було б ухвалено цей Закон, завдяки якому на території України було відроджено комунікації українською мовою, які поширювалися засобами демократизації та українізації в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя, що вивчала та ана-

лізувала автор цього дослідження у монографії “Українська мова як державна: освіта, політика” [10, 90].

Тобто процеси, які розпочалися на території України у добу перебудови, дали поштовх для відродження демократичних цінностей та орієнтацій соціально-політичного розвитку української спільноти, які спонукали до дії правлячу еліту, маси, а також відновлені та новонароджені національно-демократичні політичні сили. Комунікативна політика у добу перебудови, що здійснювалася не лише діючою владою, а й індивідами, групами, певними спільнотами рухалася не по вертикалі, як в СРСР, а по горизонталі. Горизонтальний рівень поєднував потоки інформації, які виробляла й ініціювала національно-демократична еліта і держава з інформаційними потоками громадян, їхніми потребами і пріоритетами [8, 312].

На початку 90-х років конструктивна комунікативна політика, яка є складовою мовної політики, об'єднала українську спільноту і тодішню владу навколо ідеї незалежності. Вона була тісно пов'язана з усіма сферами і галузями суспільно-політичного життя української спільноти, зокрема із законодавчою, інформаційною, освітньою, релігійною, мовно-політичною, культурною та ін. Що стосується конструктивної комунікативної політики у галузі освіти, то вона базувалася на взаєморозумінні та консолідації української спільноти, що задовільно, за окремими винятками, забезпечувала і влада, і політики, використовуючи та поширюючи ідеї українізації та модернізації. Остання здійснювалася такими методами: українізувалися навчальні заклади, створювалися класи і групи, де отримували освіту етнічні меншини рідною мовою, будувалися нові школи та вищі навчальні заклади, де відкривалися україномовні та іншомовні групи, кафедри українознавства, української мови і літератури, історії, політології, політичних наук та ін. Така комунікативна політика, за невеликими винятками, які були продиктовані деструктивними чинниками і спрямовувалися проти демократизації та модернізації суспільно-політичного життя країни, в основному була успішною. У цій ситуації ефективно виявила себе спонукальна функція мовної політики, яка своїми діями позитивно вплинула на свого адресата і таким чином відновила незалежність, а для української мови — статус державності, позаяк основний шлях для реалізації спонукальної функції — це заклики до політичної активності [5, 173].

Конструктивна мовна політика тісно пов'язана з інформаційною політикою вітчизняних мас-медіа. Її ефективна складова передбачає згоду сторін, пряме або опосередковане відношення до розв'язання мовно-політичних проблем. Завдяки конструктивним діям політичних сил та узгодженню нагальних питань було ухвалено декілька законодавчих актів, серед яких:

- а) Декларація про державний суверенітет;
- б) Акт щодо проголошення незалежності України;
- в) Всеукраїнський референдум, на якому понад 90 % українців підтвердили, що вони бажають жити у самостійній державі;
- г) Державна національна програма “Освіта” “Україна XXI століття: стратегія освіти”;
- д) Конституція України та ін.

Усе це втілити у життя можна було завдяки конструктивній політиці компромісів і консенсусів, яка у мовно-політичній сфері налагодила конструктивні відносини між правими і лівими політичними силами, які були спрямовані на єднання етнічних груп і спільнот у політичну націю. Тобто, конструктивна мовна політика спонукала політичних акторів до взаєморозуміння та співпраці. Незважаючи на окремі проблеми, конструктивним у мовній політиці на початку 90-х років було те, що з'явилася можливість відродити мови і культури етнічних меншин, які у радянську добу (як і українська) утискалися і заборонялися. Із проголошенням Української незалежної держави конструктивна комунікативна політика, яка є базою для проведення мовної політики, стала поступово відроджуватися в усіх галузях життєдіяльності країни, зокрема в освіті, діловодстві, культурі та ін. Це сприяло поширенню в Україні комунікацій українською мовою, відродженню та розвитку рідних мов етнічних меншин, поверненню та перевиданню великої кількості раніше заборонених художніх творів українських письменників, наукових праць, історичних документів, які проливали світло на драматичні сторінки минувшини [2, 467].

Комунікативна політика була більш конструктивною на першому етапі незалежності (1991–1996 рр.), коли єдність української спільноти, її політику і влади працювали на оновлення усіх сфер суспільно-політичного життя країни. Конструктивна складова мовної політики на цьому етапі спонукала політичних акторів до взаєморозуміння та співпраці. У зв'язку із цим відбулися кардинальні зрушення в усіх галузях суспільно-політичного життя, зокрема в ЗМІ, коли преса отримала свободу слова, хоча спостерігалися фінансові труднощі, проблеми перекваліфікації кадрів, інформаційний простір зазнав по-справжньому революційних змін — з'явилися недержавні мас-медіа [6, 259].

Конструктивна політика, зокрема і мовна, більш-менш ефективно здійснювалася в Україні, по суті, лише на початку 90-х років, а з приходом до влади Президента Л. Кучми, політичний вектор було загальмовано та повернуто у напрямку Росії, її інформаційно-комунікаційної політики, російської мови і культури, яку вона використовувала для послаблення української мови. Зазвичай конструктивні комунікації створюють таку атмосферу, яка здатна формувати громадську думку у позитивному ключі, і таку волю політичних суб'єктів, яка спроможна ухвалювати раціональні політичні рішення. Водночас учасники дискусії на політичні теми у сучасній Україні не завжди готові до відкритого конструктивного публічного обговорення будь-якої політичної проблеми, позаяк вони, на думку О. Майбороди і М. Панчука, “звикли вважати справедливою лише власну позицію, навіть не припускаючи можливості хоч якоюсь мірою стати на місце візаві і постаратися зрозуміти його проблеми” [4, 205].

Це є свідченням того, що мовна політика є не лише конструктивною і раціональною, а й деструктивною та ірраціональною, позаяк здійснюється різними політичними силами та системами у різні часи. Деструктивна комунікативна політика, що здійснювалася в СРСР, залишила глибокий слід на мові та куль-

турі української спільноти, яка на початку 90-х років проголосила власну незалежну державу. Комунікації українців Закарпаття, Галичини і Буковини формувалися і розвивалися під впливом мови і культури австрійців, угорців, чехів, словаків, поляків, румун та інших народів. Вони, як суб'єкти деструктивної мовної політики та ірраціональної політичної поведінки, нав'язували українцям власну мову і культуру. Деструктивна поведінка проросійськи, проугорськи, прорумунськи налаштованих політиків в Україні виявлялася в їх негативному відношенні до української мови, яку вони вважали неповноцінною, що "давало їм право" обмежувати її розвиток та поширення. Водночас, у мовній політиці колишнього СРСР основну роль відігравала російська мова, а українська мова та інші мови національних спільнот вважалися малорозвиненими та малоприсадибними для використання у діловій, технічній та інших галузях.

Яскравим свідченням є відсутність конструктивного обговорення проблем на сучасному етапі політиками і владою, які стосуються децентралізації, окремого статусу для Донбасу, долі української мови на Півдні і Сході України, де панує російська мова у якості регіональної. Така їх деструктивна політика свідчить ще і про те, що вони не завжди бажають захищати національні цінності та інтереси українського народу, позаяк мають власні політичні амбіції та бізнес-інтереси. Тобто, боротьба цінностей, ідей і поглядів перешкоджають конструктивному здійсненню мовної політики, що послабляє державу із середини, її суверенітет, розхитує унітарність, соборність, суспільно-політичну єдність, руйнує політичну та національну культуру, гальмує поширення української мови як єдиної державної. Це зумовлено тим, на слушну думку Б. Ажнюка, що юридично незалежна Україна успадкувала деформовану мовну ситуацію, яка в СРСР завжди була потенційним джерелом конфліктів [1].

Отже, конструктивний характер мовної політики базується на національно-демократичній та ліберальній ідеологіях, виявляється в їх відношенні до функціонування та розвитку не лише української мови як державної, а й мов етнічних меншин. Конструктивна мовна політика ґрунтується на національних, культурних і духовних цінностях, нагромаджених українським народом у минулому. Конструктивність у політиці орієнтується на збереження та розвиток рідних мов етнічних меншин, корінних народів і тих мов і культур, які знаходяться на межі зникнення. Конструктивна мовна політика є підґрунтям консолідації української нації тоді, коли: до влади обиратимуть національно свідомих, патріотичних, освічених і чесних менеджерів, які не матимуть відношення до бізнес-діяльності; полярні політики усвідомлять, що порозуміння необхідне для обговорення та ухвалення якісних законів, програм, рішень, які ефективно працюватимуть на суспільство і державу; державні службовці цінуватимуть українське та усе те, що об'єднує українську спільноту у політичну націю; державотворці ефективно реформуватимуть усі галузі та піклуватимуться про народ.

Література

---

1. Ажнюк Б. Мовна ситуація в Україні і зарубіжний досвід мовного планування // Українознавство. Київ, 2007. № 1. С. 176–181.

2. *Дзюба І.* Нагнітання мороку: від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2011. 503 с.
3. *Кунденко Я., Гаплевська О.* Суспільна комунікація як медіасфера та методологічна основа міждисциплінарного знання // Гуманітарний часопис. 2014. № 4. С. 38–46.
4. *Майборода О., Панчук М.* Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. К.: ШІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 205–234.
5. *Мараховська Н.* Лінгвістичний вимір політичної комунікації // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. 2012. Вип. 23. С. 170–173.
6. *Масенко Л.* Річ не просто в мовній проблемі. Річ у тенденції до розпаду єдиної держави за мовною ознакою // Віче. 2003. № 4. С. 54–57.
7. Новий словник іншомовних слів: близько 40000 сл. і словосполучень / [Л. І. Шевченко та ін.]; за ред. Л. І. Шевченко. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.
8. Політологія: навч. енцикл. слов.-довід. для студ. вищ. навч. закл. / [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]; за наук. ред. д-ра політ. наук Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2014. 779 с.
9. Політологія: сучасні терміни і поняття: короткий навч. слов.-довід. для студ. вищ. навч. закл. / уклад. В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. 4-те вид., випр. і допов. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 516 с.
10. *Савойська С. В., Панібудьласка В. Ф., Тугай А. М.* Українська мова як державна: освіта, політика: монографія / за ред. С. В. Савойської. Київ: Вища шк., 2009. 319 с.

Одним із пріоритетів мовної політики є конструктивна політика, яка гальмується через відсутність в окремих суб'єктів політики національної самосвідомості, патріотичності, що негативно відображається на якості законодавчої бази, гальмуванні поширення комунікацій українською мовою та ін. Усе це спонукає українську спільноту захищати національні інтереси, відроджувати українську мову і культуру, формувати незалежні ЗМІ, зокрема пресу, телебачення, радіо, кіно тощо, які мають стояти на захисті української незалежності, соборності та демократичних завоювань. Водночас, конструктивна комунікативна політика у сфері мовної політики є вагомим важелем формування національної самосвідомості та ідентичності українців. У зв'язку з цим питання ефективної комунікативної політики буде актуальним доти, поки існує незалежна Україна, а разом із нею — українська мова як засіб комунікації, позаяк поширення комунікацій російською мовою, на думку багатьох науковців, призведе до знищення української мови, культури та Української держави.

One of the priorities of language policy is a structural policy which is hampered by the lack of specific policies of national identity, patriotism, which adversely affects the quality of the legal framework, distribution communications braking Ukrainian language. All this encourages the Ukrainian community to protect national interests, to revive the Ukrainian language and culture, build independent media, including

newspapers, television, radio, cinema, etc., Having to stand on the protection of Ukrainian independence, collegiality and democratic conquests. However, constructive communication policy on language policy is an important lever for the formation of national consciousness and identity Ukrainian. In this regard, the issue of an effective communication policy will be relevant as long as there is an independent Ukraine, and with it – the Ukrainian language as a means of communication, as the spread of communications in Russian, according to many scientists, accelerate the destruction of the Ukrainian language and Ukrainian culture.

Одним с приоритетов языковой политики является конструктивная политика, которую тормозят из-за отсутствия в отдельных субъектов политики национального самосознания, патриотичности, что негативно отображается на качестве законодательной базы, торможении расширения коммуникаций на украинском языке. Все это толкает украинское общество защищать национальные интересы, возродить украинский язык и культуру, формировать независимые СМИ, прессу, телевидение, радио, кино и прочее, которые должны защищать украинскую независимость, соборность и демократические завоевания. Одновременно с этим, конструктивная коммуникативная политика в сфере языковой политики является важным критерием формирования национального самосознания и идентичности в украинцев. В связи с этим вопрос эффективной коммуникативной политики будет актуальным до тех пор, пока существует независимая Украина, а вместе с ней – украинский язык как средство коммуникации, поскольку расширение коммуникаций на русском языке ускорит гибель украинского языка, культуры, а также Украинского государства.

Надійшла 13 березня 2017 р.

В. І. ЦИБУХ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ ТУРИЗМУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 37–43

Туризм розглядається як пріоритетний напрям діяльності, що відіграє провідну роль, є складовим чинником і невід'ємним ланцюгом соціальних, культурних, економічних та міжнародних відносин. У наведеному дослідженні розглянуто основні директивні документи ЮНВТО, наведено світові показники розвитку галузі, сформульовано нагальні питання, які необхідно вирішувати на урядовому рівні.

Всебічне дослідження аспектів розбудови української культури засобами туризму є актуальним питанням, спричиненим багатогранністю та суспільною значущістю. Туризм відіграє провідну роль у розвитку економік більшості країн світу, є однією з перспективних галузей господарства, стрімко випереджаючи більшість напрямів. Ця галузь є неодмінною частиною життєдіяльності, тому вкрай важливим є вдосконалення реалізації державної політики у цьому напрямку. Недостатність уваги з боку влади до цього питання може позиціюватися як недосконала модель формування позитивного іміджу країни у світі. Практика показує, лише за втілення збалансованого підходу можливий стрімкий шлях до створення успішного образу держави — це підкреслює важливість цієї проблеми.

Використання засобів туризму є одним із основних завдань стратегії розвитку нашої держави. Цій проблемі присвятили свої дослідження Л. Лук'янова, О. Любіцева, М. Мальська, І. Мініч, В. Пазенок, Т. Сокол, В. Федорченко та інші, які утворили методологічну базу теорії туризму. Також відзначимо таких іноземних дослідників, як М. Борушак, В. Гаворецькі, І. Зорін, І. Інджейчик, М. Кабушкін, В. Квартальнов, Р. Макінтош, О. Сесьолкін, С. Стечів, Я. Фечко та ін. Проте розгляд реальних кроків на стратегічній та довгостроковій основі щодо розбудови української культури засобами туризму вимагає нового наукового розуміння, враховуючи на сучасну геополітичну ситуацію, безпекові та іміджеві виклики, що стоять перед Україною.

Тому актуальність цієї теми окреслюється через результативність застосування засобів туризму у розбудові культури та досягнення всього спектра першочергових цілей на загальнодержавному рівні, забезпечення національних інтересів та формування стратегії.

Розглянемо системне дослідження ролі та значення туризму на сучасному етапі та перспективи розвитку.

“Енциклопедичний словник-довідник з туризму” до тлумачення терміна “туризм культурний” підходить таким чином: “поїздки з метою ознайомлення і пізнання культурної спадщини різних країн і народів. Цілі та принципи цього туристського руху було закладено в Хартії туризму, прийнятій на міжнародному семінарі з туризму в 1976 р. з ініціативи Міжнародної ради з пам’ятників та історичних місць ЮНЕСКО. На основі цих принципів було розроблено класифікацію використання культурної спадщини” [6].

У сучасному світі туризм набуває соціально-антропологічного та культурного значення, потребує окремого вивчення його смислоутворювальних цінностей.

Ще до початку ХХ ст. було підтверджено, що в силу просторості своєї сутності, туризм виявився тісно пов’язаним з багатьма науками. Серед них — географія, економіка, фізіологія, культурологія, психологія, юриспруденція, статистика, історія, порівняльне мовознавство та ін.

Туризм відіграє важливу соціальну роль, за якої шляхом оптимізації та вмілого поєднання цілком можливе виведення економіки країни на новий рівень, який забезпечить економічну стабільність, розвиток регіонів, створення нових робочих місць та суттєвий прогрес суспільного життя [7].

Економічний ценз ролі туризму в умовах сьогодення обумовлений векторністю, яка сприяє економіці, надаючи можливості розвитку сільського господарства, торгівлі, будівництва, культури, зв’язку, створює робочі місця та, безумовно, є джерелом валютних надходжень.

На перший погляд концепція “розвитку культури через туризм”, яка адаптується у нашій країні, загально визнана розвиненими країнами та знайшла своє застосування як дієвий комунікатор зі світом, впровадження якого вимагає переосмислення емпіричного виміру.

Розглядаючи туризм як сукупність аксіологічних явищ довгострокової дії, розрахованих на масових споживачів, можемо зробити висновок про ймовірність розбудови низки елементів культури цим шляхом. Безумовно, передумовою розвитку є не тільки запас матеріальних та нематеріальних благ, а й можливості цього підґрунтя для реалізації політики задля вмотивованості форм та класифікацій.

Позитивно оцінюючи економічну роль галузі, не можна окреслювати цей фактор єдиним основоположним критерієм оцінки, оскільки окремої уваги потребує його світоглядна та культурна функції.

Потрібно пригадати дещо вужчий, але не менш важливий інструмент — культуру, яка складається з матеріальних та нематеріальних надбань, відтворення історії, переформовування упередженості ставлення та формування сприятливих умов задля позитивного іміджу та інвестиційно-привабливого мікроклімату. Серед першочергових кроків цього напрямку є створення дієвої державної культурної політики для подолання економічної кризи та підняття на якісно новий ідеологічний рівень пізнання.

Беручі до уваги внутрішній та міжнародний туризм як фактор культурного розвитку людства, не можна обійти увагою його тісний зв'язок із суспільством, як неподільного компонента масового характеру. Сила туризму та його здатність впливати прямо чи опосередковано на націю шляхом вдалих та продуманих кроків втілюють у життя ідею збагачення культурного надбання [5].

Фахове відношення до художньої, культурної та археологічної спадщини, традиційних ремесел, фольклору, писемності, обрядів має бути покладеним до основи туристської діяльності, оскільки це сприяє процвітанню загалом [1].

З метою підтримки такого розуміння і дбайливого ставлення необхідно сприяти поширенню відповідної інформації про [8]:

а) звичаї місцевого населення, його традиції, місцеві заборони, священні місця, святині, які необхідно поважати;

б) їхні мистецькі, археологічні, культурні цінності, які повинні бути збережені;

в) фауну, флору та інші природні ресурси.

За останні кілька років туризм довів, що є потужним і стійким фактором сприяння відновленню економіки. Будучи одним з найбільших секторів економіки, забезпечує одне з дев'яти робочих місць у світі. У багатьох країнах, які входять до Всесвітньої туристської організації, у туризмі зайнята більша частка робочого населення. Стійкий туризм у дестинації допомагає проводити діяльність, спрямовану на забезпечення максимально ефективного використання переваг в інтересах громад, відвідувачів і культурної спадщини при мінімізації негативного впливу [9].

За останні 60 років туризм зазнав подальшого розширення і диверсифікації, щоб стати одним з найбільших і швидкозростаючих секторів економіки у світі. Крім традиційних фаворитів Європи і Північної Америки з'явилося багато нових напрямів. Показники розвитку цієї галузі мають постійно зростаючу динаміку, яка демонструє силу і стійкість сектору.

Міжнародні туристські прибутки зросли у всьому світі з 25 млн у 1950 р. до 278 млн у 1980 р., 674 млн у 2000 р. і 1186 млн у 2015 р.

Крім того, надходження від міжнародного туризму, зароблені напрямами по всьому світу, виросли з 2 млрд дол. США у 1950 р. до 104 млрд дол. у 1980 р., у 2000 р. — 495 млрд дол., у 2015 р. — 1260 млрд дол.

Туризм є основною категорією міжнародної торгівлі послугами. На додаток до надходжень, отриманих у пунктах призначення, міжнародний туризм також генерує 211 млрд дол. в експорті через міжнародні послуги пасажирського транспорту, надані нерезидентам у 2015 р., в результаті чого загальна вартість експорту туризму становить 1,5 трлн дол., або 4 млрд дол. у середньому щодня.

Міжнародний туризм зараз становить 7 % від світового експорту товарів і послуг, порівняно з 6 % у 2014 р., туризм зростає швидше, ніж світова торгівля протягом останніх чотирьох років.

Як світова категорія експорту, туризм займає третє місце після палива та хімікатів.

Згідно з довгостроковим прогнозом звіту з туризму ЮНВТО [10], кількість міжнародних туристів в усьому світі поступово зростатиме і досягне 1,8 млрд до 2030 р.

Реальна ситуація, яка за останні роки склалася в країні, вкрай негативно вплинула на сферу туристського господарювання. При тому, що Україна за своїм рекреаційним та культурним потенціалом має унікальні можливості, які можуть стати одним з основних джерел наповнення державного бюджету, — вони на сьогодні не використовуються. Необхідно розпочати з вирішення ключових питань на державному рівні, враховуючи світовий досвід.

Згідно з рейтингом конкурентоспроможності, складеного Всесвітнім економічним форумом, індекс GCI глобальної конкурентоспроможності України становить 4,0 — це, відповідно, 79 місце між Гватемалою і Таджикистаном [11, 25].

У 2015 р. Україна прийняла 12,4 млн туристів, за рахунок чого отримала 1,1 млн дол. надходжень [10].

В Україні станом на 2015 р. кількість театрів становить 113, які відвідує 5,6 млн осіб на рік; концертних організацій — 73, кількість слухачів концертів на рік становить 2,5 млн осіб; музеїв — 564, які відвідує 15,1 млн осіб на рік. У 2013 р. було проведено 922 виставкових заходи, з них виставки — 403 та ярмарки — 519. Кількість учасників виставкових заходів становила 55,9 тис. осіб, з них іноземних — 3 тис. осіб, при цьому кількість відвідувачів цих заходів — 5,6 млн осіб [2].

Згідно з переліком пам'яток культурної спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, налічується 891 об'єкт [3].

Плине час, посилюється культурна присутність нашої країни у світі, іде діалог та встановлення нових зв'язків. Інструментом реформ Урядом визначено розробку раціональної та дієвої моделі культурної політики. Підтвердженням цього є проект Дорожня карта “Культура 2025”. Як наслідок, Урядом було схвалено Довгострокову стратегію розвитку української культури — стратегію реформ, яка створює плацдарм для проведення спільної роботи державних органів та громадськості над реформуванням культури України та розкриває конкретні кроки щодо досягнення бажаного результату.

Особлива увага у Стратегії приділяється як гуманітарній політиці, так і соціально-економічному розвитку на шляху демократизації із збереженням стародавніх культурних цінностей та традицій.

Громадська позиція та формування суспільства європейського рівня у поєднанні з ноу-хау мають сприяти збереженню спадщини та виведенню галузі туризму на провідне місце у суспільно-економічному розвитку.

На жаль, тривалий час питанню культури, з боку держави, не приділялося належної уваги, у тому числі і фінансової, що спричинило появу негативних явищ у суспільстві, оскільки цю галузь, без перебільшення, можна віднести до найчутливіших до будь-яких потрясінь.

Культура стає ядром творчості, вираження особистості та оновлення міжособистісних стосунків, обміну знаннями, пізнання та вдосконалення.

Її розвиток має бути дієвим центром національних інтересів та державної політики.

Культурний розвиток задля визнання національної культури прямо залежить від координації державних органів щодо справ галузі та роботи культурних представництв за кордоном задля посилення інтеграції у культурний європейський простір.

Йдеться про вдосконалення та модернізацію засобів підтримки культури, яка не можлива без відповідного оцінювання зовнішніх факторів та динаміки їх прямого впливу, безпосередньо на ефективність.

Доступність та відкритість культурних ресурсів та надбань є основоположною умовою розвитку особистості. Суть полягає у доступності новітніх форм культурного самовираження та взаємодії на різних рівнях з метою координації зусиль розповсюдження відомостей, де особливої уваги набуває культурна дипломатія, локомотив формування міжнародного партнерства та інвестицій. Іноді причиною пасивної міжнародної діяльності культурних центрів є невідповідність щодо визначення самого поняття культурної дипломатії, культури країн ЄС та України.

Доцільно навести приклад відносно Програми Європейської комісії “Креативна Європа”, яка розрахована на період 2014–2020 рр., в якій бере участь і Україна. Програма створена для надання інвестиційних можливостей розвитку секторів (культурного та креативного) у країнах ЄС та “Східного партнерства”. Наша країна бере участь у програмі “Культура”, яка зосереджує такі напрями: проекти ЄС (транскордонне співробітництво, доступність культур, креативність, промоція), літературні переклади, європейські платформи (мобільність та доступність) тощо. Ця програма передбачає створення національних Бюро, які є незалежними щодо влади. Проте існують перешкоди на цьому шляху: недосконале законодавство, яке не налічує взаємоузгоджених положень про креативну індустрію, сектор економіки і найголовніше — неприйняття культури як рушійної сили економіки.

Безумовно, потребує оновлення та змістовного наповнення діюча база закладів культури та освітні програми — сьогоденні технології мають бути невіддільною їх частиною.

Серед першочергових заходів з уніфікації стану справ необхідно відзначити:

- піднесення ролі культури у національному розвитку шляхом державно-приватного партнерства;
- оновлення законодавчого підґрунтя до вимог ЄС;
- втілення ідеї ЮНВТО “Туризм — зближення культур”;
- застосування кроків до оновлення культурного продукту за викликом часу із відповідним рівнем інформаційного простору.

Держава має спрямовувати свої дії на закріплення культурної ідентичності, де тільки за рахунок міжсекторної взаємодії під час просування національного продукту створюються нові проекти та партнери. Системність підходу та скоординованість дій щодо промоції національного культурного продукту мають бути однією з цілей розвитку [4].

Отже, сучасний туризм є глобальним фактором розвитку економіки, соціології, культури тощо. Багатогранність феномену туризму обґрунтована та не потребує переконань. За своїми функціями туризм здатний стати запорукою розбудови української культури. За умови поєднання індустрії туризму та ринку туристських послуг цілком можливий позитивний ефект створення привабливого іміджу нашої держави. Україні потрібно підвищити увагу до культурної дипломатії як в країні, так і за її межами, потрібний пілотний проєкт, а також створення так званої “платформи” обміну для зацікавлених осіб задля просування національного культурного продукту та його інтеграції у всесвітній простір.

Джерела

---

1. Глобальний етичний кодекс туризму // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / за ред. В. К. Федорченка. Київ: Юрінком-Інтер, 2002. С. 89–97.
2. Культура [Електронний ресурс] // Ukrstat.org – Публікація документів Державної Служби Статистики України. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/cltr_rik/cltr_u/cltr_u.html
3. Нерухомі пам'ятки України національного значення [Електронний ресурс] // Міністерство культури України. Офіційний сайт. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244948281&cat_id=244910406.
4. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р [Електронний ресурс] // Уряд. портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248862610>.
5. Манильская декларация по мировому туризму. Принята Всемирной конференцией по туризму, проходившей в Маниле (Филиппины) с 27 сентября по 10 октября 1980 года // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / за ред. В. К. Федорченка. Київ: Юрінком-Інтер, 2002. С. 53–57.
6. *Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І.* Енциклопедичний словник-довідник з туризму / передм. В. М. Литвина. Київ: ВД “Слово”, 2006. 372 с.
7. *Зорин И. В.* Феномен туризма: Миссия и функции туризма. Этнологические начала путешествий. Профессиональное туристское образование. Образование и карьера в туризме [избр. соч.]. Москва: Наука, 2005. 552 с.
8. Хартия туризма (1985) WTO. Madrid. 1985 // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / за ред. В. К. Федорченка. Київ: Юрінком-Інтер, 2002. С. 87–89.
9. Communication of the Chair. Message of the Chair of the 104th UNWTO Executive Council Honourable Yehia Rashed, Minister of Tourism, Egypt [Електронний ресурс] // The World Tourism Organization (UNWTO). URL: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/ce104_02_communication_of_the_chair_en.pdf
10. UNWTO Tourism Highlights. 2016 Edition [Електронний ресурс] // World Tourism Organization. URL: <http://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418145>.
11. The Global Competitiveness Report 2015-2016 [Електронний ресурс] / Editor Klaus Schwab // World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

Розглянуто питання багатогранності туризму як суспільного явища, що має важливе значення у житті

народів з безпосереднім впливом на соціальну, культурну, освітню та економічну області життя держав і їх міжнародних відносин. Проаналізовано динаміку туристичних потоків та економічні показники розвитку світового туризму. Запропоновано стратегічні цілі в галузі культури через призму розвитку туристичної індустрії.

The questions of diversity of tourism as a social phenomenon that is important in the life of Nations, has a direct impact on the social, cultural, educational and economic field life of States and their international relations. The dynamics of tourist flows and economic indicators of world tourism. Proposed strategic objectives in the field of culture through the prism of the development of the tourism industry.

Рассмотрены вопросы многогранности туризма как общественного явления, что имеет важное значение в жизни народов, непосредственным воздействием на социальную, культурную, образовательную и экономическую области жизни государств и их международных отношений. Проанализирована динамика туристических потоков и экономические показатели развития мирового туризма. Предложены стратегические цели в области культуры через призму развития туристической индустрии.

Надійшла 17 травня 2017 р.

Л. М. БАКРАДЗЕ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 44–51

Розглядаються особливості демократичних перетворень на пострадянському просторі. Аналізується вплив рівня державності на успішність демократизації суспільства. Досліджуються чинники, що впливають на процеси державного будівництва. Висвітлюються особливості демократичного транзиту.

Після розпаду Радянського Союзу в центрі уваги вчених постали процеси політичних трансформацій у нових незалежних державах. Більшість колишніх радянських республік декларували демократичні перетворення, і дослідники намагалися пояснити події, що відбувалися в них, переважно з позицій демократичного транзиту. Однак події останніх десятиліть показали, що адекватне розуміння політичних процесів у країнах колишнього СРСР тільки за допомогою транзитологічної парадигми навряд чи є можливим. Колізії їх політичного розвитку, в тому числі зміни політичних режимів, багато в чому пов'язані з проблемами формування держав і націй.

Така ситуація склалася, наприклад, щодо Грузії — країни, яка пережила перший “кольоровий переворот” на пострадянському просторі. Критичне сприйняття президента Грузії російськими державними мас-медіа перешкоджає об'єктивному сприйманню досвіду новітніх грузинських реформ. Відсутність ефективних механізмів рекрутування еліти, високий ступінь залежності партійно-політичного процесу від політичних лідерів, очевидна зміна Конституції “під першу особу” роблять досвід грузинської демократизації цікавим для вивчення вітчизняної політологічної науки.

Грузія і Україна — країни, в яких незадоволення опозиції функціонуванням демократичних інститутів вилилося у “кольорові революції”. Їх результати виявилися неоднозначними. Наступні, як і попередні зміни влади на мирних, легітимних виборах не привели до стійкості демократичних інститутів і процедур. Як в Україні, так і в Грузії не виникло консолідованого демократичного політичного режиму. У зв'язку з цим актуальним є питання: чому у пострадянських країнах дії політичних сил, які здійснюються під гаслами подальшої демократизації, не приводять до консолідації демократичних сил?

Тому необхідно дослідити особливості демократичних перетворень країн пострадянського простору в умовах політичних трансформацій.

Дослідження базується на теоретичних розробках державності (П. Неттла, С. Бартоліні, Х. Липці, А. Степана, М.В. Ільїна та ін.), демократії і демократизації (С. Гантінгтона, Р. Даля, Ф. Шміттера, Т. Л. Карла та ін.), їх взаємозв'язку (Ч. Тіллі, Д. Растоу, Ф. Фукуяма, А. Мельвіля).

Загальна логіка переходів від недемократичних режимів до демократичних представлена у дослідженнях західних і вітчизняних політологів (Р. Даля, Д. Растоу, С. Хантінгтона, Л. Переворського, Ф. Шміттера, Т. Карла, Л. Даймонда, Г. О'Доннелла, Г. Алмонда, В. Гельмана та ін.). Зазначені дослідження формують категоріальний апарат, за допомогою якого може розглядатися еволюція сучасних політичних режимів. Водночас, більшість цих учених вивчають політичні трансформації у парадигмі транзитології та приділяють вивченню державності незначну увагу.

Еволюцію процесів національного і державного будівництва розглядають російські та зарубіжні вчені, які не обмежують область дослідження виключно переходами "третьої хвилі демократизації" (С. Роккан, П. Нестл, А. Степан, Х. Лінц, Ф. Редер, Ж. Коломер, М. Ільїн, О. Хархордін, О. Маліпова, А. Кузнєцов та ін.).

Усім державам колишнього СРСР, на відміну від країн Латинської Америки і Південної Європи, в рамках третьої "хвилі демократизації" довелося зіткнутися з потрійним (triple transition) переходом: від інститутів провінцій або колоній імперії до суверенно-державних інститутів, від командної економіки до ринкової, від комуністичної системи до демократичної або навіть четвертим транзитом (quadruple transition) — на додаток до трьох інших — від імперської ідентичності до національної. При цьому "перший транзит" був полегшений наявністю інфраструктур колишньої метрополії тільки в Росії і державах Балтії, що мають короткий досвід державної статусності між світовими війнами (inter-war statehood). Так чи інакше у чотирьох транзитах брали участь усі держави колишнього СРСР. Спільність стартових умов дає змогу говорити про існування аналітичного поняття пострадянського простору, що описує відповідний географічний феномен [1, 143].

Розпад імперського утворення визначив ряд факторів, що впливають на процеси державного будівництва. По-перше, формалізовані (інтеграція у наднаціональні структури) і неформалізовані (перехід під вплив нових центрів сили) включення у міжнародні процеси в якості самостійних акторів. Нові незалежні держави з низьким ступенем державної спроможності (Грузія, Таджикистан, Киргизія, Узбекистан, Молдова, Азербайджан, Вірменія) разом з набуттям нового статусу держави-члена ООН отримали нову відповідальність у вигляді самостійного управління територіями — без союзного керівництва, силових, матеріальних, природних ресурсів та відносно раціонального їх розподілу по території СРСР.

Деякі колишні республіки Радянського Союзу, знайшовши можливість самостійно обирати наднаціональні утворення і ступінь інтеграції в них, кинулися під протекторат потужних геополітичних гравців. Так, прибалтійські

держави увійшли до ЄС, Україна і Грузія прагнуть до членства в НАТО та встали на шлях інтеграції в ЄС. Киргизстан, Узбекистан, Азербайджан і Білорусь вміло лавірують між Росією і Заходом, надаючи свої території то для військових баз, то для трубопроводів, то для реалізації політичних проєктів конкуруючих на пострадянському просторі акторів.

Другим чинником, що визначив відносно високу ступінь державної спроможності пострадянських держав, є особливості їх історичного розвитку. Росія, Литва, Україна і Грузія не просто мають досвід самостійного існування як держави або близькі до них територіально-політичні формації, а й були суб'єктами, що поглинають і/або притягають інші еліти. Відмінність пострадянських трансформацій від посткомуністичних полягає у тому, що в країнах центрально-східної Європи, незважаючи на, де-факто, контроль з боку СРСР здійснювався за держапаратом, місцевими адміністраціями, казначействами і судами, що перебували під управлінням національних еліт. Водночас як більшість республік СРСР були змушені заповнювати “інституційний вакуум” у найкоротші терміни після розпаду союзної держави. У загальну групу тих, хто будує суверенну державність, можна віднести Білорусь, Азербайджан, усі середньоазіатські держави і Молдову. Філіп Шміттер однією з передумов функціонування демократичного режиму вважає сильну державність. Національний суверенітет — одна з двох умов існування сучасної демократії. Ф. Шміттер зазначає: “Держава повинна бути суверенною і діяти незалежно від політичних систем вищого рівня. По-справжньому наявність національного суверенітету — одна з головних умов демократії” [2, 143]. Він говорить про взаємозалежність держав, які виникли у результаті процесу глобалізації: всі сучасні демократії, навіть найбільші і потужні, вплетені у складну мережу взаємозв'язків з іншими демократіями, а також з деякими автократіями. “В принципі вибрані національні лідери є суверенними (тобто не підзвітними ніякій іншій владі, вищій, ніж конституції їх країн). На практиці, однак, вони дуже обмежені в здатності контролювати рішення транснаціональних компаній, поширення ідей, пересування осіб через кордони і вплив політики своїх сусідів. Оскільки їхня влада обмежена рамками держави, вони все менше здатні забезпечити добробут і безпеку своїх власних громадян” [Там само, 145].

В американському політичному дискурсі утвердився термін “perforated sovereignty” (“надкушений суверенітет”), що позначає тиск на національну державу як ззовні, з боку транснаціональних корпорацій (ТНК), міжнародних політичних об'єднань (МПО), інших держав, так і зсередини — з боку регіонів, груп інтересів, опозиційних структур. Причому в останньому випадку в демократичних системах як легальна опозиція, так і нелегальна може грати роль “порушника суверенітету”, чинячи тиск на органи державної влади.

Для опису сформованих у результаті безуспішних транзитів неоліберальних демократій ряд дослідників (Ф. Закарія, Л. Даймонд, Г. О'Доннелл) сформулювали концепції, в яких основною ознакою режиму є окремі інститути ліберальної демократії. Американський політолог Ф. Закарія стверджує, що

поширення демократії на країни “третього світу” веде до появи нових режимів, в яких демократичні інститути уживаються з архаїчними традиціями. Такими після розпаду СРСР стали середньоазіатські республіки, Білорусь, Азербайджан, частково Грузія і Україна. Довічні титули, формальні і неформальні статуси “глава нації”, “вічно великий”, “лідер нації”, “національний лідер”, неформальне престолонаслідування, клієнтизм і патронаж, “династичні” шлюби, кумівство при рекрутуванні еліти поєднувалися в них з виборчими процедурами, електоральною конкуренцією, багатопартійністю, місцевим самоврядуванням, інститутом президентства тощо [3, 67].

Демократичні переходи на пострадянському просторі у більшості випадків не дають змоги говорити про створення консолідованих демократій, оскільки вони часто гальмуються або ведуть до відродження авторитарних порядків, підновлених псевдodemократичною риторикою. Ларрі Даймонд описує цей процес, як тривале зростання електоральної демократії (“люди можуть обирати своїх лідерів за допомогою регулярних, вільних і справедливих багатопартійних виборів” [4, 23]) при застої у розвитку демократії ліберальної, яка гарантує індивідуальні свободи і цивільний плюралізм за допомогою інституційної системи гальм, противаг і пануванням закону. Наприклад, сучасні Україна і Грузія, в яких неконтрольований державою процес партійного будівництва і електоральної конкуренції поєднується з “нетвердістю закону”, високим рівнем приватизації держави, нелегітимним усуненням суперників з політичного процесу, тиском виконавчої влади на суд, формуванням зв’язків “патрон-клієнт”.

Л. Даймонд звертає увагу на все більш поверхневий характер демократизації наприкінці її “третьої хвилі”. У багатьох країнах “третьої хвилі” зберігаються лише атрибути демократії – “конституалізації, які декларують демократичні принципи, квазіальтернативні вибори, створюють видимість конкуренції, множинність політичних партій, як би демонструється фасад багатопартійності і т. д.” [Там само, 25].

Для характеристики політичних режимів, що сформувалися у результаті неуспішних транзитів, насамперед, з нерозгорнутою інституціональною структурою, Г. О’Доннелл ввів поняття “делегованої демократії”: перемога на президентських виборах дасть переможцю право управляти країною на свій розсуд, при цьому він обмежений лише обставинами існуючих владних відносин і визначеним Конституцією терміном перебування. Розглянутих демократій недостатньо для об’єктивного порівняння і термінологічного опису грузинського й українського політичних режимів, а також аналізу динаміки їх демократизації. Можна вважати демократизацією наближення держави до ефективного функціонування, запропонованих Р. Далем, Ф. Шміттером і Т. Карлом, інститутів поліархії. Основні їх ознаки [5, 39]:

- 1) контроль за рішеннями уряду Конституція покладає на виборних офіційних осіб;
- 2) ці офіційні особи періодично обираються у ході чесно проведених виборів, що виключають будь-який примус;
- 3) практично все доросле населення має право обирати офіційних осіб;

4) практично все доросле населення має право претендувати на виборні посади;

5) громадяни мають право висловлювати свою думку, не боючись серйозного переслідування за політичні мотиви;

6) громадяни мають право отримувати інформацію з альтернативних джерел. Альтернативні джерела інформації знаходяться під захистом закону;

7) громадяни мають право створювати незалежні асоціації та організації, включаючи політичні партії і групи за інтересами;

8) обрані народом офіційні особи повинні мати можливість здійснювати свої конституційні повноваження, не піддаючись протидії (навіть неформальної) з боку офіційних осіб;

9) держава повинна бути суверенною і діяти незалежно від політичних систем більш високого рівня.

Для емпіричної операціоналізації ролі держави в процесах демократизації/дедемократизації ми пропонуємо такі змінні [5, 40]:

1) випадки конституційних реформ і змін “правил гри” у політичному процесі; випадки загальнодержавних політичних криз; контроль за виконанням рішень уряду;

2) ступінь конкурентності загальнонаціональних президентських виборів; ступінь конкурентності загальнонаціональних парламентських виборів;

3) масовість і загальність виборів;

4) рівень політичної участі, партійної конкуренції і цивільних свобод;

5) рівень свободи інформації;

6) рівень свободи в організації політичних партій та громадських рухів;

7) ступінь і характер впливу влади на політичний процес у цілому, рівень приватизації держави, олігархізації та криміналізації політичного процесу;

8) ступінь суверенності.

У цьому місці ми підходимо до ключового питання дослідження: чи має рівень державної спроможності вирішальний вплив на успішність демократизації; високий ступінь державної спроможності — це умова демократизації, її інструмент або наслідок?

Політологи Т. Карл і Ф. Штомпер переконані, що “демократія є форма управління сучасною державою”, “без держави ніяка сучасна демократія неможлива” [6, 126]. На їхню думку, умовою успішної демократизації є високий рівень державної спроможності — “без суверенної держави не може бути міцною демократією” [7]. Також однозначним є зворотний характер зв'язку: висока якість демократії — одна з визначальних ознак сильної держави.

Йорг Меллер і Свен-Ерік Скаанінг, визнаючи необхідність для встановлення демократичних інститутів високого рівня державної спроможності, диференціюють це. Вони зазначають, що у сучасних державах, що прагнуть до високого ступеня державної спроможності, є вкрай необхідними дві з чотирьох ознак демократії: правова держава і захист соціальних прав [8, 17].

На думку Ч. Тіллі, який описав три ідеальні траєкторії руху до демократії сильних, середніх і слабких держав (природно, що не виключає ні “реальних відхилень від ідеальних зразків”, ні альтернативних шляхів розвитку),

“в останні десятиліття все зростаюче число режимів переходять до демократії по траєкторії слабких держав”, а демократичний транзит є, скоріше, умовою розвитку державності: “... в цьому третьому варіанті траєкторія розвитку протилежна траєкторії розвитку сильних держав: значний рівень демократизації переує істотному підйому потенціалу держави” [9, 17].

До зворотного процесу дедемократизації слабкі держави схильні набагато сильніше від інших. Їм не вистачає ефективності захисту завоювань демократії або від конкуруючих суб'єктів (у вигляді кримінальних або наднаціональних акторів), або утриматися силою закону від спокус достроково закінчити перетворення і створити гібридний режим, або повернутися до колишніх авторитарних форм правління. Нарешті, навіть якщо транзит завершився демократичною консолідацією, він міг не привести до масштабної політичної, економічної, соціальної та культурної трансформації, замінивши лише колишні авторитарні інститути.

Джессіка Фортін називає державну спроможність необхідною умовою для демократії і підкреслює, що у державах з високим рівнем здатності (capable slates), вірогідність встановлення демократичних інститутів вища, ніж у слабких державах.

Чарльз Тіллі, який аналізує “імперський транзит до демократії”, зазначає, що ймовірність успішної демократизації безпосередньо залежить від статусу політиї на початку транзиту. Самі по собі імперії антидемократичні. Однак їх сегменти після розпаду імперії можуть залишитися на тому самому рівні авторитаризму, але можуть і досягти успіхів на шляху демократизації, у разі встановлення: широкого і рівного громадянства; обов'язкових консультацій з питань урядової політики; захисту громадян від свавілля держави. Оцінюючи уявлення деяких дослідників про взаємозв'язок державності та демократизації (різних “комбінацій потенціалу держави та демократії” — національного режиму), про ступінь впливу сили держави на рівень її демократичності, необхідно визнати їх суб'єктивність. Усі концепції, слабо підкріплені емпіричним матеріалом, можна назвати “ідеальним світом теоретичної демократії”, за Тіллі. Безумовно, це не виключає їх відповідності дійсності в окремих випадках [9, 21].

Дані авторів “Політичного атласу сучасності” показують наявність слабого зв'язку між індексом державності й інституційними основами демократії (коефіцієнт кореляції 0,465). Самі по собі індекси і коефіцієнти кореляції між ними не дають змоги говорити про специфіку причинно-наслідкового зв'язку. Вони лише підтверджують наявність і силу такого зв'язку. Це не означає, що інституційно державність здійснює на демократизацію найменший вплив (набагато менший рівень демократичності пов'язаний з потенціалом міжнародного впливу $-0,156$), але припускає, що сила держави впливає на зовнішні та внутрішні загрози, міжнародне лідерство і якість життя у набагато більшій мірі, ніж на демократичний транзит.

Не тільки кореляційний, а й кластерний аналіз підтверджує неоднозначний взаємозв'язок державної спроможності та процесу демократизації. Виокремлюються “більш-менш “благополучні і спокійні” переважно де-

мократії, при цьому позбавлені скільки-небудь глобальних міжнародних амбіцій”. Це кластер, всередині якого “європейські старожили”, сильні держави — Данія, Швеція, Швейцарія, Австрія, Люксембург, Ісландія та ін. Також в “Атласі ...” присутні “країни явного авторитарного ухилу, позбавлені навіть ембріональних демократичних основ і традицій, з проблемною державністю”; “Дві групи недемократичних режимів з відносно міцною державністю”; “Група несамостійних демократичних “кластерів” зі слабкою державністю і практично без впливу”.

Навіть побіжний аналіз сформованих кластерів унаочнює тезу про складність виявлення ступеня взаємозв'язку державності та процесів демократизації: сильні та слабкі держави “перемішані” з країнами демократичного й авторитарного або гібридного типів політичного режиму. Як зазначає Ч. Тіллі, “потенціал держави може варіюватися від дуже низького до дуже високого незалежно від того, наскільки демократичний режим, при тому що демократичними можуть бути режими, абсолютно різні за державним потенціалом”. Описуючи взаємозв'язок процесу демократизації зі змінами ступеня державності, він виокремлює недемократичні держави з високим потенціалом (Казахстан, Іран), недемократичні держави з низьким потенціалом (Сомалі, Конго), демократичні держави з високим потенціалом (Норвегія, Японія), демократичні держави з низьким потенціалом (Ямайка, Бельгія) [9].

Отже, зазначимо, що в авторитарних державах рівень державної спроможності вищий, ніж у перехідних, але найвищий — у консолідованих демократіях.

Джерела

---

1. *Белорус О. Г., Лукьяненко Д. Г., Гончаренко О. М.* Глобальные трансформации и стратегии развития: монография. Киев: Ориане, 2000. 424 с.
2. *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy / Eds G. O'Donnell, Ph. Schmitter, L. Whitehead.* Baltimore: The Johns Hopkins University, 1986. 367 p.
3. *Закарія Фарид.* Возникновение нелиберальных демократий // *Логос.* 2004. № 2. С. 45–72.
4. *Diamond L.* Is the Third Wave Over? // *Journal of Democracy.* 1996. Vol. 7. № 3. P. 12–34.
5. *Даль Р.* Полиархия, плюрализм и пространство // *Вопросы философии.* 1994. № 3. С. 37–48.
6. *Карл Т. Л., Шмиттер Ф.* Демократизация. Размышления при изучении посткоммунистических трансформаций // *Полис.* 2001. № 10. С. 125–135.
7. *Карл Т., Шмиттер Ф.* Что есть демократия? [Электронный ресурс] // *ПолитНаука — политология в России и мире.* URL: <http://www.politnauka.org/library/dem/karl-shmitter.php>
8. *Никишин А. И.* Конец “постсоветского пространства” // *Демократия, управление, культура: проблемные измерения современной политики.* Политическая наука: ежегодник 2006. Москва: РОСС ИОН, 2007. С. 17.
9. *Tilly Ch.* From Mobilization to Revolution. N.Y.: Random House, 1978. 289 p.

З аналізу впливу рівня державності на успішність демократизації суспільства випливає, що як кореляцій-

ний, так і кластерний аналіз підтверджує неоднозначний взаємозв'язок державної спроможності та процесу демократизації. Це не означає, що інституційно державність здійснює на демократизацію слабкий вплив, але дає змогу припускати, що сила держави впливає на зовнішні та внутрішні загрози, міжнародне лідерство і якість життя у набагато більшій мірі, ніж на демократичний транзит.

The article examines the features of democratic reforms in the former Soviet Union. It is analyzed the impact of statehood on the success of the democratization of society. It is noted that the collapse of the Imperial formation has identified several factors that influence the state-building processes. First, can be named formal (integration into supranational structures) and informal (transition under the impact of new centers of power) inclusions in international processes as independent actors. New independent States with a low degree of state consistency (Georgia, Tajikistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Moldova, Azerbaijan, Armenia), together with the acquisition of the new status of a state member of the United Nations received a new responsibility in the form of an independent territory management, without Union leadership, power, material, natural resources and relatively rational distribution on the territory of the USSR. The second factor that determined the relatively high degree of state consistency of post-Soviet States was the characteristics of their historical development. Russia, Lithuania, Ukraine and Georgia not just have the experience of independent existence as States or close to them geographically and political formations, but they were the subjects that absorb and / or attract other elites.

Рассматриваются особенности демократических преобразований на постсоветском пространстве. Анализируется влияние уровня государственности на успешность демократизации общества. Исследуются факторы, которые влияют на процессы государственного строительства. Освещаются особенности демократического транзита. Из анализа влияния уровня государственности на успешность демократизации общества следует, что как корреляционный, так и кластерный анализ подтверждает неоднозначную взаимосвязь государственной состоятельности и процесса демократизации. Это не означает, что институционально государственность осуществляет на демократизацию слабое влияние, но дает возможность предполагать, что сила государства влияет на внешние и внутренние угрозы, международное лидерство и качество жизни в гораздо большей степени, чем на демократический транзит.

Надійшла 27 березня 2017 р.

М. Я. ГОЛОМША

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 52–58

*Акцентовано основні теоретико-практичні за-
сади обґрунтування і впровадження нових техно-
логій управління персоналом у системі державної
служби. Оскільки радикально трансформуються
сучасні суспільства (перехід від індустріальних до
постіндустріальних, інформаційних моделей таких
суспільств), реальною є потреба впровадження нових
технологій такого управління в системі державного
управління в цілому.*

З усіх об'єктивних обставин сучасні трансформації держав принципово змінюють усю систему державного управління, про що у своїх працях наголошують такі зарубіжні і вітчизняні фахівці, як В. Аверьянов, Г. Атаманчук, В. Бабкін, Ф. Бурчак, Б. Гаєвський, Б. Гурне, С. Дубенко, В. Князєв, Є. Кубка, Г. Леліков, В. Луговий, І. Надольний, Н. Нижник, О. Оболенський, О. Петришин, В. Погорілко, Г. Райт, В. Ребкало, С. Рябов, В. Сіренко, О. Скрипник, В. Скуратівський, В. Цветков, В. Шаповал, Г. Щокін та ін.

В усіх системах державного управління одне з провідних місць займають управлінські технології, на чому роблять акцент такі фахівці, як Г. Атаманчук [1], О. Воронько [2], В. Горбатенко [3], С. Ковалевські [6], Н. Нижник [4], В. Тертичка [9], В. Якушик [10] та ін.

Розглядаючи управлінські технології в державному управлінні, насамперед слід підкреслити, що державне управління як феномен (механізм, соціальна технологія тощо) суттєво відрізняється за своїм характером, змістом і метою від, зокрема, бізнес управління (business administration), загального менеджменту, як майже тотожних понять [9, 271]. При цьому зауважимо, що управління персоналом державних установ, зрозуміло, має також пряме відношення, тобто є похідним від державного управління. І все ж його визначення, розуміння сутності та особливості не слід трактувати спрощено, однобоко. Слід брати до уваги, що управління персоналом насамперед є похідним від управління організацією. При цьому останнє, що досить принципово, ба-

зується, за визначенням українського економіста-управлінця Г. Дмитренка, на чотирьох основних принципах: 1) наскрізний (мета і програми); 2) мотивація рівня досягнення цілей; 3) відповідність професійного рівня і особистісних рис працівника цілям організації, а отже, й займаній посаді; 4) оцінка персоналу [5, 27]. До проблеми, яка розглядається у статті, з поміж названих можливостей важливіший вплив мають можливості конкретного працівника, державної установи і організації в цілому, про що йтиметься далі. Це надто принципово, оскільки управління персоналом — це комплексна соціальна технологія діяльності, яка сприяє найбільш ефективному використанню працівників у будь-якій системі для досягнення індивідуальної і колективної мети [8, 235].

Нагадаємо, що існує кілька концепцій (концептуальних підходів) щодо визначення сутності управління персоналом. До них відносяться:

- школа наукового управління. Іноді його називають ще й кількісним підходом. Сутність такого підходу в тому, що будь-яка ручна праця може бути зміненою, перепрофільованою на основі науки, наукових підходів і методів;
- школа людських відносин. У такому підході домінуючим є саме людський фактор, тобто взаємини між людьми у процесі праці;
- школа поведінкових біхевіористичних наук. Цей підхід виник з руху й ідей людських відносин у процесі праці та базується на основі новітніх досягнень науки, насамперед соціології та психології. Це так звана поведінкова школа, основа якої — максимальна стимуляція і реалізація в управлінні діяльності людських ресурсів.

Розгляд таких теорій у контексті проблеми управління персоналом у державних установах, технологій такого управління значною мірою є прийнятним, як і виокремлення (за Лейкертом) чотирьох основних систем управлінського стилю: диктаторський-авторитарний; прихильно-авторитарний; консультативно-демократичний; утягувально-демократичний.

У цьому випадку державне управління, його технології ми розглядаємо для суспільств, що радикально трансформуються. Як відомо, розрізняють кілька основних різновидів модернізації суспільства, але в комплексі — це соціальна, економічна, культурно-духовна, правова, політична [3, 8]. Стосовно проблеми управління персоналом державних установ нас цікавлять особливості модернізації українського суспільства, держави та цілісне, комплексне явище, у процесі якого реформування усієї державної служби є не просто об'єктивною умовою вдосконалення державного управління, а й управління суспільством перехідного стану загалом.

За усієї багатоплановості визначення сутності, особливостей феномену “перехідне суспільство” (без чого не можливо вести мову і про формування кадрової політики, управління кадрами) вибираємо за найбільш точне визначення поняття, що зробив український політолог, соціальний філософ В. Якушик. Під поняттям “державна перехідного типу” він розуміє таку державу, що займає проміжне становище між двома основними “чистими типами” (ідеальними або історичними), яка поступово “набуває” все більше ознак од-

ного з “чистих типів” і втрачає ознаки іншого, що забезпечує “зміну існуючого типу соціального розвитку чи зміну типу держави в рамках збереження одного й того ж типу суспільного розвитку” [10, 17–18].

Досконале управління персоналом державних установ робить діяльність таких суспільств максимально результативною, авторитетною, а відтак, створює належні умови для підтримання конструктивних, гармонічних відносин між громадянами і державою, що, своєю чергою, є запорукою формування дійсно стабільного, демократичного суспільства.

З управлінням взагалі та управлінням персоналом тісно пов'язане таке явище, як бюрократія. Досить часто поняття “бюрократія” безпосередньо пов'язують з владою, плануванням канцелярії, товариством формалістики, засідальною метушню, паперотворчістю, домінуванням не здорового глузду, але інструкцій, наказів, вказівок. Між тим, однозначно оцінювати таке явище, як бюрократія не слід, оскільки без відповідного апаратного порядку, дисципліни організувати успішну роботу колективу, в тому числі і державної установи абсолютно неможливо. Бюрократія, — пише російський вчений Г. Атаманчук, — як і демократія (її антипод) “являє собою громадський інститут, сформований і відновлюваний нею незалежно від бажань і настроїв конкретних людей” [1, 85]. Найточніше визначення сутності “бюрократії” як складного і специфічного явища зробив К. Маркс, пов'язуючи її безпосередньо з викривленням об'єктивних витоків державності. Основи його розбудови щодо сутності бюрократії є такими: а) бюрократія є “державним формалізмом” громадянського суспільства; б) бюрократія становить особливе, замкнуте суспільство у державі; в) бюрократія є удаваною державою перед реальною державою, вона є спіритуалізмом держави [7, 270–271]. Останнє означає, що бюрократія як явище помітно характеризується прихованим (латентним), не правовим, часто протизаконним привласненням і здійсненням влади, і в першу чергу, або головним чином влади державної [1, 85]. Іноді, як це було за соціалістичного ладу, соціалістичної системи, виникає унікальне і абсолютно негативне явище, яке іменують “номенклатура”. Це і певний прошарок людей, і специфічний спосіб, філософія, психологія життя, про що багато писав, зокрема М. Вебер.

Управління персоналом не слід, однак, плутати з державною кадровою політикою, оскільки остання — це важлива складова політики держави, її головна лінія у сфері добору, розстановки та виховання кадрів [2, 11].

Управління персоналом державних установ, як і управління взагалі, може бути трьох основних моделей (систем): авторитарна, демократична, тоталітарна. Їх основу становлять конкретні управлінські технології. Авторитарна система управління характеризується великою і часто майже необмеженою концентрацією влади і владних повноважень у руках безпосередніх керівників (найперше, керівників окремих підрозділів), утиском, обмеженням будь-якої самодіяльності, ініціативи працюючих.

Демократична система управління майже повністю протилежна авторитарній, тому що передбачає максимум самодіяльності, творчості, ініціативи кожного працівника, розвитку елементів самоуправління, самоврядування.

Тоталітарна система управління має місце там, де влада безпосереднього керівника установи, підрозділу державної установи є абсолютно необмеженою, сконцентрованою в одних руках.

Дані системи управління, у тому числі і державного, детально описані, тому немає потреби їх ретельно розглядати.

Принциповою основою перебудови системи державного управління у сучасній Україні, як підкреслюють Н. Нижник та інші вчені, є те, що в Україні, як і в країнах Центрально-Східної Європи та колишнього Радянського Союзу, відбувається пошук децентралізованих альтернатив центральним командним структурам [4]. Так чи інакше, а з появою на теренах колишнього СРСР самостійних суверенних держав відбувся закономірний процес виокремлення державного управління як самостійної галузі підготовки фахівців та відповідної і специфічної сфери наукових досліджень. Це і викликало потребу впровадження найновіших управлінських технологій.

Практично в усіх країнах Центральної і Східної Європи перебудова системи державного управління загалом відбувається у формі відповідних адміністративних реформ. Українська дослідниця Г. Опанасюк, зокрема, узагальнила і визначила основні риси та спільні завдання адміністративної реформи для багатьох країн, серед яких є і такі: “орієнтація на інтеграцію до європейських та трансатлантичних політичних та економічних структур, розвиток відносин із стратегічно важливими сусідами”, “відновлення національної та європейської ідентичності” (див.: Г. Опанасюк. Тенденції підготовки державних службовців в країнах Центральної та Східної Європи: монографія. Київ, 2001. 472 с.).

Далі вкажемо на основні принципи управління, оскільки вони сповна, зі своїми особливостями, використовуються і в управлінні персоналом держструктур, держустанов, тобто у державному управлінні.

Принципи управління — це об’єктивні правила управлінської поведінки, що впливають з потреб об’єкта управління і повертаються до нього у вигляді наукового знання, за допомогою якого реалізуються ці потреби на основі підвищення ефективності його потенціалу, більш досконалої організації відносин об’єкта із середовищем.

Однозначного уявлення про принципи управління немає, їх кількість спеціалістами називається різною — від 10 до 40. Найчастіше називають принципи: об’єктивності; основної ланки; відповідності; оптимальності; конкретності; ефективності; повної і правдивої інформації; ієрархічності; законності; колективності (або колегіальності); єдиноначальності; врахування потреб та інтересів людей; контролю; індивідуальної і колективної відповідальності; прогнозування; випереджаючого розвитку теорії у порівнянні з практикою та ін.

Наявні принципи управління поділяють також на дві основні групи — системні, тобто такі, на яких здійснюються самоуправління системи і принципи управління як виду діяльності. Віднесення їх до однієї з груп з досить складним завданням, оскільки будь-який з них може бути правилом поведінки або умовою функціонування як об’єкта, так і суб’єкта управління, та ефек-

тивність їх реалізації — різна. І це слід обов'язково брати до уваги, оскільки сама по собі управлінська діяльність полягає в умінні пов'язувати кожне рішення з дійсним поступальним, прогресивним рухом суспільства, з його тенденціями на подальший розвиток. Це викликає необхідність використовувати в управлінській діяльності саме принцип прогнозування, без якого не може бути послідовно наукового управління.

Коротко зупинимось на деяких основних принципах управління, які трансформуються за рахунок усіх технологій такого управління. Першим назвемо принцип співвідношення державних і недержавних засад у державному управлінні, який існує як своєрідний вияв різних організаційних форм впливу на об'єкт управління залежно від його ролі у соціальній системі загалом. В середині ж певних об'єктів таке співвідношення завжди існує як своєрідне поєднання, хоча є об'єкти, що сприймають лише державні або недержавні інституції. У ході формування громадянського суспільства це особливо важливо мати на увазі. Більше того, управлінський вплив має набагато більший обсяг об'єктів, оскільки жодний з них не може функціонувати поза правовим полем, яке створює держава.

Не менш важливим є принцип співвідношення законодавчої і виконавчої влади в системі управління. Його сутність полягає у вимозі до них представляти собою певну організаційну впорядкованість, що повинна мати і має системний характер. Вимога такого роду перетворюється у принцип, тому що управління як процес завжди складається з різнопланових елементів, які лише у системній сукупності досягають відповідної реалізації і головне — певної мети. Поза як, у соціальній природі не існує і не може існувати ізольованих рішень настільки, аби вони входили у будь-яку суперечність між собою і це негайно не відчув би на собі об'єкт управління.

У управлінні, і державному безпосередньо, важливо враховувати і принцип оптимальності. Він являє собою вищу доцільність у певних умовах, у певний, конкретний існуючий час. Оптимальність не є (як прийнято вважати) відтворенням усього потенціалу об'єкта у певному рішенні (хоча може бути і такий варіант), а лише виступає зосередженням певних його можливостей, пов'язаних із розв'язанням певного завдання, зі свідомим обмеженням введення у дію можливостей об'єкта, що також є певним гарантом управлінського успіху, результату. Зазвичай оптимальність, як принцип управління, використовується найчастіше у розрахованих, своєрідно передбачених ситуаціях. Цей принцип є постійним резервом, основою підвищення ефективності управлінського рішення як такого. Однак у постійному оптимальному режимі об'єкт управління як правило ніколи не буває.

Акцентуємо увагу на принципі стимулювання діяльності, праці. Найчастіше він зводиться до оплати праці працюючих, причому у грошовому, матеріальному виразі, тобто як матеріальне стимулювання праці. Це не точне, неправильне розуміння, оскільки йдеться не про заробітну плату працівника, яку він одержує за кількість і якість продукції, створювану ним (матеріальну, духовну, організаційну), але про стимулювання до праці як про засіб не тільки адекватної її оцінки (вона принципово визначається ринком для вироб-

ництва), а й про наповнення смислового змісту праці такими чинниками, які матимуть для працівника більш вагомий зміст. Стимулювання як принцип управління може до того ж бути суб'єктивним, тобто з боку управління, організатора акції, або з боку самих умов, в яких реалізується те чи інше управлінське рішення.

Принцип гласності в управлінні — наступний і надто важливий. Він має не лише демократичний, а й системно-інформаційний зміст, оскільки надає можливість об'єкту (населенню країни, колективу, особі) брати участь у корекції рішень, якщо звичайно, для такої корекції існують відповідні організаційні механізми. На жаль, здебільше їх немає, коли йдеться про делегованих управлінців, й вони обов'язково є, коли йдеться про управлінців як технологічну ланку в організаційному житті об'єкта. В останній якості управлінець є найманою фігурою без будь-яких делегованих засад, якщо навіть вони зовні й існують, наприклад у власницьких радах, де “делегування” може бути показником місця управлінця у володінні тим чи іншим виробництвом, майном тощо.

Коли ми ведемо мову про організацію праці, діяльність конкретного державного службовця, то враховуємо, що ступінь реалізації його потенцій і можливостей фактично завжди залежить від трьох основних складових, які варто розглядати [2, 323]:

1) організації діяльності з точки зору внутрішнього змісту діяльності (обсяг, функції, основні повноваження, форми і методи діяльності, її оцінки і показники, стимули і санкції);

2) упорядкування зовнішніх взаємозв'язків державного службовця з іншими державними службовцями (посадовими особами), лінії підпорядкування, співробітництва, інформаційного, технічного та іншого обслуговування;

3) праксеологічне оформлення посади (кабінет, стілець, інші предмети інтер'єру, освітлення тощо).

Удосконалення практичної діяльності державних службовців (окрім зазначених) має на меті головне — створення та поліпшення більш широких можливостей для індивідуальної, головним чином самостійної, творчої і відповідальної діяльності таких службовців, що сприяє як максимальній самореалізації особистості державного службовця, так і плідному вирішенню загальноколективних завдань і проблем. Як зазначає відомий польський вчений С. Ковалевські, управлінська діяльність у тому випадку забезпечує принцип самовираження особистості, коли вона [6, 24–25]:

- максимально відповідає здібностям і покликам виконавця;
- є самостійною;
- максимально відповідає кваліфікації особистості;
- створює максимально сприятливі умови для самоконтролю;
- забезпечує вплив на формування методів виконання;
- є комплексною і одночасно різноплановою;
- є зрозумілим, усвідомленим і корисним елементом більш великого і відомого виконавцю цілого;
- максимально і наочно сприяє задоволенню реальних суспільних потреб.

Отже, представлено та досліджено, із системної точки зору, основні аспекти впровадження нових технологій управління персоналом у системі державної служби.

Джерела

---

1. Атаманчук Г. В. Новое государство: поиски, иллюзии, возможности. Москва: Мысль, 1990. 524 с.
2. Воронько О. А. Керівні кадри: державна політика та система управління: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 156 с.
3. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Київ: Академія, 1999. 511 с.
4. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: монографія / відп. ред. проф. Н. Р. Нижник. Київ: Вид-во УАДУ, 1997. 448 с.
5. Державне управління перехідних суспільств в умовах глобалізації. Матеріали Міжнарод. круглого столу, організованого Фондом інтелектуальної співпраці "Україна – XXI століття". Київ: Укр. пропілеї, 2001. 32 с.
6. Ковалевски С. Научные основы административного управления / пер. с польск.; под ред. Л. Н. Качалиной. Москва: Экономика, 1979. 232 с.
7. Маркс К. Сочинения. Т. 1. Москва, 1959. 821 с.
8. Социальные технологии: Толковый словарь / отв. ред. В. Н. Иванов. Москва; Белгород: Луч; Центр социальных технологий, 1995. 521 с.
9. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в України. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 415 с.
10. Якушик В. М. Современное государство переходного типа (теоретические и методологические аспекты): автореф. дис. ... д-ра полит. наук. Киев. 1992. 45 с.

Представлено та досліджено, із системної точки зору, основні аспекти впровадження нових технологій управління персоналом у системі державної служби. Впровадження нових технологій у державному управлінні обумовлено реальними трансформаціями такого управління в цілому на сучасному етапі радикальної зміни суспільства.

The main aspects of introducing new technologies of personnel management in the civil service system are presented and investigated from a systemic point of view. The introduction of new technologies in government due to the real transformation of the administration in general nowadays radical change in society.

Представлены и исследованы, с системной точки зрения, основные аспекты внедрения новых технологий управления персоналом в системе государственной службы. Внедрение новых технологий в государственном управлении обусловлено реальными трансформациями такого управления в целом на современном этапе радикального изменения общества.

Надійшла 12 червня 2017 р.

Є. В. МАЦЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ОБҐРУНТУВАННЯ ФЕНОМЕНУ
"НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА"
АДЕКВАТНО СПЕЦИФІЧНИМ ОСОБЛИВОСТЯМ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 59–63

У XXI ст. проблема національної безпеки постає як одна з найважливіших засад функціонування великих людських спільнот. Певною мірою, однак, забезпечення національного суверенітету ускладнюється недостатньо чітким теоретико-методологічним обґрунтуванням самого феномену "національна безпека", розумінням її глибинної сутності.

Національна безпека — явище, притаманне будь-якому суспільству з часу зародження та інтенсивного формування націй, як великих спільнот, що мають власні характерні природу, ознаки й історичне покликання.

У всі часи, за різних умов суспільного розвитку філософи, історики, соціологи, політологи, представники інших суспільствознавчих дисциплін намагалися усвідомити і пояснити феномен "національна безпека" відповідно до конкретного рівня, особливостей та специфіки розвитку великих людських спільнот. Тому теоретико-методологічні засади таких корифеїв суспільної науки, як Аристотель, А. Вольферс, М. Каплан, Д. Кауфман, В. Липинський, У. Липман, К. Норр, Г. Моргентау, В. Парето, Р. Робертсон, М. Скиборський, С. Хоффман та інші багато в чому різняться, що є цілком природно, оскільки їх погляди, точки зору завжди "замкнуті" на конкретному часі, ситуативні. Проте намагатимемося виокремити і сформулювати саме узагальнюючі концепти національної безпеки, як феномену.

За різного тлумачення феномену "національна безпека" варто акцентувати увагу на досить загальноживаному його обґрунтуванні. За А. А. Міхненко і А. М. Міхненко цей феномен трактується так: "Безпека національна — широке, багатокомпонентне поняття, яке відображає існуючі військово-політичні, економічні, екологічні, соціокультурні, інформаційні та інші загрози для суспільства, держави або нації, що складаються в системі глобальних і регіональних взаємовідносин з іншими країнами, етносами, соціальними групами, верствами, політичними силами" [2, 59].

Національна безпека — базисна засада національного суверенітету. Про це майже завжди йдеться в основних політико-правових документах, що обстоюють засади, принципи утворення та практичне функціонування будь-якої держави. Наприклад, у Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) було проголошено, що “державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах”. Також у Конституції України (1996 р.) у ст. 1 було зазначено, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [2, 4].

З теоретико-концептуальної та практичної точки зору важливо, хто є основним носієм і джерелом влади в країні. Фактично усі без винятку держави декларують, визначають таким сувереном народ. Так, у Конституції України (1996 р.) в ст. 5 записано, що носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ [1]. Життя народу на будь-якій території світу при цьому найтіснішим чином пов'язане з його бажанням жити не просто вільно, добротро, щасливо, а й суверенно. Прагнення суверенітету — природне для любого народу. У Короткому оксфордському політичному словнику зазначається, що “Суверенітет — це претензія на остаточну політичну владу, що не кориться жодній вищій владі у сфері ухвалення і втілення в життя політичних постанов. У системі міжнародних відносин суверенітет — це претензія держав на цілковите самоврядування, а взаємне визнання претензій на суверенітет становить основу міжнародного суспільства”. Зазначимо, що українські словники, наукові видання також пояснюють суверенітет, фактично, однаково. У Політологічному словнику записано, що “Суверенітет (від нім. *Souveranität*, франц. *Souverainete*, записано, — верховна влада, похідні від лат. *super* — над) — незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах” [5, 643]. Між іншим подібне, майже класичне поняття “суверенітет” було сформоване і обґрунтоване відомим французьким філософом Ж. Боденом ще у XVI ст. У такий самий спосіб його пояснюють і сучасні філософи, політологи.

У центрі суверенітету (а, відтак, і національної безпеки) лежать національні інтереси, а тому абсолютно природно, що така безпека (У. Липман, Г. Моргентау, С. Хоффман, М. Каплан, В. Ліпкан та ін.) розглядається саме в контексті протиставлення, а то і зіткнення національних інтересів. В іншому випадку (А. Вольферс, К. Норр, Ф. Трегер та ін.) за основу беруться системи цінностей, що обумовлюють цілі, засади, методи дій одних держав по відношенню до інших у геополітичному, міжнародному плані.

Концептуальне розуміння сутності національної безпеки неможливо усвідомлювати, не беручи до уваги ті об'єктивні умови, в яких живе людство, незалежно від його суто територіального розміщення. Є, власне, дві групи умов, а, відтак, і загроз людському життю: природні й об'єктивно набуті. Перші, фактично, природні. Вони пов'язані із реальними умовами, характером, специфікою людського життя, а другі — зумовлені суто поведінкою суб'єктів цього процесу, насамперед — держав, їх владних структур тощо. Тобто, нерівномірний розвиток сучасних суспільств, наявні протиріччя, що

існують між ними, серйозні конфлікти і протистояння практично викликані низкою об'єктивних факторів, серед яких, насамперед, варто виокремити світові глобалізаційні процеси. Підкреслимо, що вони, з одного боку, є об'єктивними, всеохоплюючими (К. Гаджієв, М. Козловець, Ю. Остерхаммер, О. Панарін, Р. Робертсон, В. Співак, М. Уотерс, Ю. Яковець та ін.), а з іншого — саме вони і посилюють протиріччя, викликають суттєві міждержавні, внутрішньодержавні конфлікти. Яскравим і показовим у цьому плані є таке характерне зауваження українського політолога В. Співака: “Нині на планеті немає і не може бути народу зі своєю економікою, який існував би відокремлено, ізольовано від цілісного світу. Прогрес науки і техніки, особливо у другій половині ХХ ст., набув планетарного масштабу. Відстань між країнами і континентами мінімально скоротилася. Мільйони і мільярди людей на планеті користуються однією й тією ж інформацією. В цьому полягають головні ознаки глобалізації, а здійснюється вона по-різному. Сучасна її форма асоціюється для багатьох з експансією західної цивілізації і органічно притаманних їй цінностей — приватної власності, законів ринку (виробництво, обмін і споживання товарів), демократичних форм правління, правового регулювання відносин між людьми, особливо прав людини, раціональності та індивідуалізму... Є глобалізація і глобалізація. Одна з них та, яка вже реально здійснюється, викривлена, спотворена жорстким ринком і світовими центрами сили. Інша — можлива і бажана, глобалізація “знизу”, гуманістична, демократична, яка могла би здійснюватися в інтересах усіх суб'єктів історичного процесу” [8, 301–302]. Як би то не було, але глобалізація — це і нерівномірність суспільного, державного розвитку, і кризи, конфлікти, протиріччя та, навіть, війни, тобто серйозне протистояння держав, що стосується долі мільйонів людей.

Багато сучасних філософів, політологів, соціологів, які пояснюють міжнаціональні, міждержавні протиріччя і конфлікти специфікою їх глобалізацій, інтеграційно-інформаційних та інших, всеохоплюючого характеру, процесів. Але є й інші, хто звертає увагу не лише на об'єктивний характер цих процесів. Так, український філософ М. Козловець (відомий фахівець у галузі етнополітичних процесів) доречно зазначає: “Глобалізація — не стихійне явище, чи природні катаклізми, а рукотворний процес, який реалізує певні інтереси. Вона не зводиться лише до технократичних надбань цивілізації, глобальних наслідків в економіці, політиці, в розвитку новітніх інформаційних технологій. Глобалізація — це зміни всієї ієрархії життєдіяльності людства, внутрішньо суперечливий, парадоксальний процес, оскільки іншим аспектом глобалізації є процес локалізації, який містить явища інтеграції і дезінтеграції” [3, 129].

У теоретико-методологічному плані важливо брати до уваги “зміст” національної безпеки, тобто, якою вона є у максимально повному наповненні. Очевидно, що виходити треба головним чином з того, що зараз реально загрожує людині. Зазначимо, що більшість фахівців, практичних політиків, громадських діячів, які досліджують питання національного суверенітету, національної безпеки, вказують на загрози: а) природно-ситуативного характеру

(екологія, стан оточуючого середовища, ситуація, пов'язана з природними ресурсами); б) народногосподарського характеру (умови господарювання, характер і особливості розвитку ринкової економіки і відносин тощо); в) соціального характеру (охорона здоров'я, освіта, наука, техніка, забезпечення здорового способу життя людей); г) конфліктно-ситуативних причин (тероризм, військові конфлікти, війни тощо). Крім того, з усіх “національних небезпек” у XXI ст. найпомітніше спрощено виділяють безпеки: екологічну, економічну, етнополітичну, інформаційну, міжнародну, політичну. Кожну з таких безпек можна детально досліджувати, пояснювати, хоча, фактично, вони впливають на життя людини спільно, у тісному поєднанні.

Зрозуміло, що національна безпека окремо взятої держави має власне “наповнення” — суть, зміст і характер, обумовлений специфічними зовнішніми аспектами функціонування такої держави у конкретний час і, навіть, ситуативно.

Для сучасної України такі загрози, з певними відмінностями, по-своєму класифікували такі відомі українські вчені, політики, як О. Білорус, В. Горбулін, О. Джьобань, О. Дергачов, В. Ліпкан, Ф. Медвідь, Г. Поченцов, Г. Ситник та ін. Ситуативно, саме на 2017 р., досить виразно систематизував складові національної безпеки України Ф. Медвідь. Він визначив такі головні з них [6, 27–30]:

- порушення територіальної цілісності України (Крим, Східна Україна);
- військова присутність Російської Федерації в Криму, на Сході України та нарощування військових сил вздовж кордону України;
- ведення Російською Федерацією “гібридної” війни проти України;
- відсутність надійних зовнішніх гарантій безпеки для України;
- тероризм, сепаратизм;
- корупція та неефективна система державного управління;
- неефективність системи забезпечення національної безпеки України;
- економічна криза, зниження рівня життя населення;
- загрози енергетичній безпеці;
- загрози інформаційній безпеці;
- загрози техногенній, екологічній безпеці.

Основні теоретичні концепти національної безпеки загалом, і в кожній країні зокрема, мають і надалі отримувати більш глибокий аналіз, щоб на їх засадах формувати дієвіші механізми забезпечення природно-соціального суверенітету кожного народу на Землі.

Література

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: МАУП; Преса України, 1997. 80 с.
2. Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною Радою Української РСР 15 липня 1990 р. Київ: Україна, 1991. 8 с.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Тропинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

4. *Козловець М. А.* Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
5. *Короткий Оксфордський політичний словник* / за ред. І. Макліна, Б. Макмілана; пер. з англ. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. 779 с.
6. *Медвідь Федір Михайлович.* Національна безпека і національні інтереси України: генеза і становлення: дис. ... д-ра наук у галузі політології. Київ, 2015. 95 с.
7. *Політологічний енциклопедичний словник* / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
8. *Снівак В. М.* Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: монографія. Київ: Логос, 2011. 416 с.

Теоретико-методологічні основи феномену "національна безпека" пов'язані, головним чином, із: сутністю явища; його складовими; класифікаційними ознаками.

Theoretical methodological bases of the phenomenon "national safety" mainly related to: by the creature of the phenomenon; by his constituents; by classification signs.

Теоретико-методологические основы феномена "национальная безопасность" главным образом связаны с: сущностью явления; его составляющими; классификационными признаками.

Надійшла 2 березня 2017 р.

М. О. ПХІДЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

КОСОВСЬКИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 64–71

Розглянуто генезу конфлікту в Косово в історичній ретроспективі, національні, історичні та релігійні передумови його прецеденту, з одного боку, та вивчення того, який відгук мало розв'язання цього конфлікту у сучасних міжнародних відносинах – з іншого. Досліджено співвідношення та взаємодію внутрішніх і зовнішніх політичних факторів, релігійної, економічної складової, амбіцій зацікавлених сторін у процесі еволюції та врегулювання конфлікту в Косово.

Після закінчення Другої світової війни Косово стало вогнищем одного із найінтенсивніших воєнних конфліктів на європейському континенті, наслідки та відлуння якого відчутні і зараз. Минуло вже дев'ять років з дня проголошення незалежності Косово, але воно залишається одним із компонентів гримучої балканської суміші, що, створивши особливий прецедент, загрожує порушити хитку рівновагу нині в усьому світі.

Спостерігаючи за ситуацією на сучасному геополітичному просторі, є очевидним той факт, що Косово, так само як й інші території, знаходиться на перетині інтересів провідних держав світу. Загострення боротьби таких світових гравців, як США і Росії продовжує викликати зростання політичного напруження та етнічних зіткнень в окремих регіонах. Проаналізувавши в цілому проблему Косово, албанський сепаратизм потрібно розглядати, насамперед, як політичний фактор з глибоким історичним корінням, а його сучасні розміри і форми – як продукт численних локальних, регіональних і глобальних обставин [2, 181].

Саме тут найгостріше перетнулися інтереси Заходу і Сходу, християнства та ісламу, Європи та Азії. Цей ключовий характер протиріч споріднює їх з багатьма іншими протистояннями. Балкани завжди були і є важливим центром загальноєвропейської спільноти і, водночас, найбільш гарячою точкою. Тому до вирішення албано-сербських протиріч долучалась більшість країн світу, і в тому числі й Україна, яка направляла своїх миротворців у регіон суперечок.

Албано-сербські протиріччя є надзвичайно актуальною темою, адже вони до цього часу залишаються невирішеними у прийнятній для всіх учасників конфлікту формі. Проголошення парламентом незалежності краю Косово 17 лютого 2008 р. оцінюється неоднозначно як самими учасниками конфлікту, так і міжнародною спільнотою.

Історія Косово і Метохії (Космету) дуже драматична, не знаючи її, не можна зрозуміти генезу Косовського конфлікту. Історичні, етнографічні, культурні, духовні та інші факти свідчать про те, що територія Космету завжди була центром культури і державності сербського народу ще з часів приходу слов'ян на Балкани у VI ст. [3].

Назва Косово вперше згадується у XII ст. як регіону, заселеного слов'янами-сербами. Космет — це Стара Сербія. Це, насамперед, колыска сербської державності, духовного і культурного життя сербського народу, а Призрен взагалі був столицею багатьох сербських королів і царів. Космет ніколи не був частиною іншої держави, якщо не вважати два періоди окупації — турецької у XIV–XIX ст. і під час Другої світової війни, коли нацисти Муссоліні приєднали Космет до Великої Албанії. Під час правління царя Душана у середині XIV ст. сербська держава була найпотужнішим політичним і культурним утворенням на Балканах. У Косметі існує близько 1300 пам'яток сербської культури (серед яких близько 200 церков і монастирів), переважно з раннього Середньовіччя, що представляє найвищу концентрацію культурно-історичних пам'яток в Європі. Тому для сербів Косово — це історична, культурна і духовна колыска їхнього народу.

З тих пір, як цю територію завоювала Османська імперія, сюди почали масово поселятися албанці-мусульмани. З 1974 р. автономний край Косово фактично стає республікою у складі Югославії. Коли ж почався розпад Югославії, і від неї одна за одною почали відділятися республіки, албанська більшість у Косові також стала вимагати визнання своєї незалежності.

Національний конфлікт загострився ще у 1981 р. і переріс у конфлікт між керівництвом СФРЮ та албанцями Косово, які висували вимогу трансформації статусу своєї території у складі Сербії в республіку у складі федерації.

Подальший розвал колишньої Югославії супроводжувався численними етнічними і територіальними конфліктами. У 1991 р. від неї відокремилися Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Македонія, а в 1992 р. сформувалася нова югославська федерація — Союзна Республіка Югославія (СРЮ), до якої увійшли Сербія і Чорногорія. Цей швидкоплинний розпад протікав у різних варіаціях загострення етнічних протиріч. Найбільш мирний і спокійний характер мало відокремлення Словенії. Відділення зі складу СФРЮ Македонії супроводжувалося не військовим, а дипломатичним конфліктом. Найбільшими військово-політичними ускладненнями супроводжувалося відокремлення від колишньої СФРЮ Хорватії, Боснії і Герцеговини [Там само, 6].

У 1998–1999 рр. виникає новий гострий конфлікт — цього разу навколо Косово. Переважно албанське населення цього краю, що входило до складу Республіки Сербії (СРЮ), зазнавало утисків з боку сербських властей.

Етнічні албанці вимагали дотримання своїх громадянських і національних прав, а частина з них стала на шлях збройної боротьби за повну незалежність Косово. Сербська влада відповіла терором і насильством, змушуючи албанське населення масово покидати Косово.

Міжнародне співтовариство не залишилось осторонь і намагалося врегулювати Косовський конфлікт, однак югославський лідер С. Мілошевич відмовився піти на будь-які поступки. Тоді держави НАТО зважилися на проведення повітряних бомбардувань території СРЮ з метою примушення Мілошевича погодитися на розв'язання Косовської проблеми.

Замість запланованих двох тижнів натовське бомбардування продовжилося 78 днів — і не змогло завдати рішучої шкоди військовому потенціалу Югославії, хоча й принесло гігантські страждання її народам, спровокувавши справжню гуманітарну катастрофу для косоварів, яка з приходом військ НАТО переросла у гуманітарну катастрофу неалбанського населення Косово і незворотне загострення міжконфесійних протиріч [5, 7].

В останні два десятиліття ісламський чинник різко активізувався як в Косові, так і сусідніх районах Балкан. Причому мусульманські ідеї імпортуються у регіон ззовні, з країн ісламського світу, насамперед, Саудівської Аравії, а також ОАЕ, Йорданії, Кувейту та Ірану, і являють собою найбільш радикальні течії. Нинішні лідери Косова підтримують тісні зв'язки з Аль-Каїдою. Насадження ваххабізму в Косові і на Балканах здійснюється тими самими методами, що і у Чечні.

Не так давно в Європі спостерігалось активне збільшення мігрантів та біженців. Різке зростання радикального ісламу в Косові стало справжньою проблемою для Європи, оскільки Балкани перетворились на своєрідний плацдарм для його проникнення в Європу [6].

У Косові та Метохії надзвичайно гостро постала проблема радикального, політичного ісламу. Торкнулося це Боснії і Герцеговини, Албанії, а також Рашького округу (Сербії). За останні 14 років у Косові та Метохії було побудовано більше 600 нових медресе і мечетей, в яких і зараз проповідується радикальний іслам.

Ідея об'єднання всіх албанців на Балканах — це свого роду виклик, який може призвести до спалаху нової балканської війни, тому що ідея Великої Албанії включає в себе і Сербію, і Чорногорію, і Македонію і навіть Грецію. Це небезпечні ігри, які мають підтримку з боку західних союзників.

Проблема поширення на Балканах мусульманства ніколи не існувала в чисто релігійному вигляді. Вона включала етнічні, геополітичні, культурні, соціально-економічні мотиви. Прихід на Балкани у XIV–XV ст. Османської імперії дав поштовх процесу ісламізації регіону. Однак форми і зміст цього процесу визначалися в основному місцевими умовами, а також тим, що ісламізація здійснювалася насильницькими методами. Це докорінно змінило всю соціальну і етноконфесійну картину на Балканах. Такі зміни у певній мірі виникають не на порожньому місці і супроводжуються терором [1, 9].

Важливо не допустити перетворення Косова в ядро майбутньої радикальної ісламської держави, створеної на балкано-чорноморсько-кавказькому ре-

гіоні на гроші ісламського світу, албанської діаспори, транснаціональної наркомафії і сил міжнародного тероризму.

Варто зупинити прийняття більшістю мусульман світу екстремістської ідеології. Через це необхідно підтримати боротьбу саме помірному ісламу з цими течіями. За допомогою останнього зупинити поширення фундаменталізму. Необхідно ліквідувати бази ІГЛ, насамперед, в Сирії та Іраку. Поки ці країни не будуть звільнені, поки організація не втратить основну частину своєї територіальної бази, неможливо говорити про те, що поширення тероризму зупинено.

Одночасно потрібно вести роботу по знищенню всіх осередків і відростків ІГЛ у будь-якій країні, використовуючи найжорсткіші й ефективніші методи. Методи повинні бути такими ефективними і однозначними, щоб не залишити жодного шансу для відродження подібних рухів [5].

Албанці та серби — не єдині учасники Косовської трагедії. Головним гравцем у регіоні як і раніше залишається Вашингтон, який прагне остаточно закріпити Південну Європу в сфері свого впливу. Стратегічні інтереси альянсу простяглися по лінії Балкани-Туреччина-Закавказзя, і саме останній пункт не випадково оголошений США зоною їх особливих інтересів.

Позиція США щодо Косовського питання була визначена ще з часу операції НАТО проти Югославії у 1999 р. Більш чітко її контури окреслилися з приходом до влади республіканської адміністрації Дж. Буша. З того часу США планомірно почали готувати незалежність Косово, переконуючи в її неминучості міжнародне співтовариство [7].

Зацікавленість США у незалежному Косові полягала, з одного боку, у можливості його перетворення у повністю залежний, а відтак, абсолютно лояльний до Вашингтона анклав у центрі Європи, який виконуватиме функції запасного аеродрому для американської військової присутності в Європі. З іншого боку, важливим стратегічним інтересом США було використання конфлікту в Косово в цілях зміцнення позицій НАТО в якості основного інструменту із забезпечення миру і безпеки в Європі за рахунок подальшого посилення миротворчої функції альянсу. Є припущення, що тіньовою стороною в конфлікті виступила Росія, адже позиція Москви щодо Косовського питання визначалась як з геополітичних міркувань, так і з досить практичних розрахунків, таким чином, щоб при будь-якому сценарії розвитку подій отримати дивіденди. Вона їх у певній мірі отримує і сьогодні, спираючись на спірний прецедент, існування якого, де-факто, вона не визнала у свій час. Скільки б не звинувачували США і Росія один одного в політиці подвійних стандартів, ця подвійність застосовується як у західному, так і російському зовнішньополітичних дискурсах і пояснюється гострим геополітичним суперництвом, запитамі внутрішньої політики та особистими інтересами.

Росія категорично відмовилась визнавати незалежність Косово, засудила односторонні дії адміністрації краю та закликала ООН оголосити її декларацію недійсною. Водночас, виправдовуючи власні дії щодо окупації Криму, Російська Федерація неодноразово посилювала на приклад Косово. Прецедент Косово згадувався як самопроголошеною кримською владою, так і МЗС

Російської Федерації для обґрунтування законності проведення Кримського референдуму і приєднання Криму до Росії. Для Росії відлуння Косовського прецеденту — це можливість взяти під контроль Донбас.

Також однією з потенційно чутливих зон до “ефекту доміно”, який може виникнути внаслідок Косовського прецеденту, є пострадянський простір, його сукупність заморожених конфліктів та комплекс міжнаціональних протиріч, накопичених з часу розпаду Радянського Союзу.

Україна в контексті Косовського питання опинилась у досить складній ситуації. Її настрої так і залишаються незмінними. Вона не визнала незалежність краю [4, 7].

Косовське питання також стало черговим випробуванням для дієздатності спільної зовнішньої політики ЄС, яке вона вкотре не витримала. Євросоюз опинився розколотим щодо шляхів врегулювання проблеми в Косово та не зміг виробити спільну позицію країн-членів. Серед країн ЄС, які відмовились визнавати незалежність Косова, фігурують, передусім, ті, на території яких існують сепаратистські рухи або високі ризики їх вияву.

Варто зазначити, що події 2008 р. (визнання незалежності Косова, Абхазії та Південної Осетії) призвели не тільки до переоцінки принципів Вестфальської системи, де державний суверенітет був основою міжнародних відносин, а й до посилення нової ідеології, де права людини ставляться вище прав держави. Отже, випадок у Косові змінив ситуацію не тільки на Балканах, а й у світовій політиці загалом.

Після проголошення незалежності Косова виникло досить актуальне питання: як вплине ця подія на подальший розвиток міжнародно-правових відносин у сучасному світі. Гостро постало питання про правомірність цього рішення і можливий негативний вплив, який воно може спричинити на міжетнічні конфлікти і міжнародні відносини загалом. Та і не дарма, адже сьогодні немає ніякої впевненості у тому, що глави держав або ж лідери сепаратистських рухів не приймуть рішення військовим шляхом врегулювати той чи інший конфлікт, опираючись на Косовський прецедент.

Нині у світі є доволі багато заморожених конфліктів, які аналогічні з Косовським. Яскравими прикладами етнічних конфліктів сьогодення є: Палестина та Ізраїль, Англія – Північна Ірландія, Франція – Корсика, Іспанія – баски, Туреччина – курди, Греція – Туреччина – Кіпр [6].

Важливим є розуміння спільних і відмінних рис, адже не правильна позиція або дія як самих учасників, так і міжнародної спільноти може призвести до небажаних фатальних геополітичних наслідків. Так, динаміка розвитку грузино-абхазького та грузино-осетинського конфліктів, що призвели до появи двох незваних держав, демонструє деякі подібні риси. Схожими за своїм перебігом та аспектами є і ситуації у Придністров'ї та Нагорному Карабаху. Республіка Сербська у складі Боснії і Герцеговини також загрозувала скористатися прецедентом і втілити в життя своє право на самовизначення і відокремлення. Неспроста Косово також є наглядним прикладом для інших сепаратистських рухів у Європі. Косовський прецедент був ретельно вивчений каталонськими, баскськими та шотландськими націоналістами [2].

Можна казати про вплив Косово на українські реалії, оскільки в країні є мотиви розвитку подій за Косовським сценарієм. Росія, вдало скориставшись моментом, і спираючись на славнозвісний прецедент, відібрала в Україні Крим.

Безперервна антитерористична операція на Сході країни теж має певні паралелі та шанси повторення подій за Косовським сценарієм. Жителі Донецької та Луганської областей покидають Донбас цілими сім'ями у пошуках порятунку, а НАТО не раз розглядало можливість щодо введення на територію своїх військ.

Отже, важливим є розуміння наступної тези: більш продуктивним для врегулювання заморожених та будь-яких конфліктів у світі та вирішення проблеми невизнаних держав є підхід, згідно з яким кожен конфлікт і кожен випадок невизнаної держави є унікальним у своєму роді. Варто усвідомити, що жоден з міжнародних конфліктів не є точною копією іншого, а завжди характеризується притаманними тільки йому особливостями як до причини виникнення, засобів, складу конфліктуючих сторін, так і за специфікою перебігу. Відповідно не буде необхідності спиратися на певні прецеденти, адже саме ігнорування міжнародних норм права і породжує їх.

Література

---

1. *Александров М.* Порохова діжка Європа: Югославський аспект // Українське слово. 2000. № 46. С. 9–11.
2. *Арас Дж.* Тероризм вчера, сегодня и навеки. Баку: SADA, 2003. 723 с.
3. *Бобицький Н.* Косово — висновки для України. Міжнародно-правовий аспект // Дзеркало тижня. 2008. 23–29 лютого. С. 5–7.
4. *Гуськова Е. Ю.* Прецедент: тероризм как метод достижения независимости (переговорный процесс в Косово) // Литературная газета. 2008. 16–22 января. С. 3–10.
5. *Кандель П.* Балканизация Европы vs "европеизация" Балкан: чем чревата независимость Косово // Россия в глобальной политике. 2008. № 3. С. 90–100.
6. *Маначинский А. Я., Денисов Д. О.* Косово и Метохия: между автономией и сепаратизмом. История и современность. Москва: Центр стратегической конъюнктуры, 2014. 316 с.
7. *Ржевська В.* Міжнародна безпека: цілі і засоби // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2005. Вип. 53. С. 107–111.

Тема албано-сербських протиріч є надзвичайно актуальною, адже вони до цього часу залишаються невирішеними у прийнятній для всіх учасників конфлікту формі. З тих пір, як цю територію завоювала Османська імперія, сюди почали масово поселятися албанці-мусульмани, які у 1998 р. зазнали утисків з боку сербських властей і стали на шлях збройної боротьби за свою незалежність. Разом з їх переселенням ісламський чинник різко активізувався як у Косові, так і в сусідніх районах Балкан. Різке зростання радикального ісламу в Косові стало справжньою проблемою для Європи, оскільки Балкани перетворились на своєрідний плацдарм для його проникнення.

Проте албанці та серби — не єдині учасники Косовської трагедії. Головним гравцем у регіоні як і раніше залишається Вашингтон, який прагне остаточно закріпити Південну Європу в сфері свого впливу. Росія категорично відмовилась визнавати незалежність Косово. Водночас, виправдовуючи власні дії щодо окупації Криму, Російська Федерація неодноразово посилалася на приклад Косово. Для Росії відлуння Косовського прецеденту — це можливість взяти під контроль Донбас. Отже, скільки б не звинувачували США і Росія один одного у політиці подвійних стандартів, ця подвійність застосовується як у західному, так і російському зовнішньополітичних дискурсах і пояснюється гострим геополітичним суперництвом, запитами внутрішньої політики та особистими інтересами.

The issue of the Albano-Serbian contradictions is extremely urgent, as they still remain unresolved in the form acceptable for all participants of the conflict. Since this territory has been conquered by the Ottoman Empire, large groups of the Muslim Albanians who in 1998 underwent oppressions from the Serbian authorities and stole on the way of armed struggle for the independence began to lodge here. Together with their resettlement, the Islamic factor sharply became more active both in Kosovo and in the neighboring regions of the Balkans. Sharp growth of radical Islam in Kosovo became the real problem for Europe as the Balkans turned into a peculiar base for its penetration. However Albanians and Serbians are not the only participants of the Kosovan tragedy. Washington which seeks to finally fix Southern Europe in the sphere of the influence still remains the main player in the Region. Russia flatly refused to recognize independence of Kosovo. At the same time, justifying the actions for occupation of the Crimea, the Russian Federation repeatedly referred to example of Kosovo. For Russia the echo of the Kosovan precedent is an opportunity to take Donbass under control. So, however no matter how severely the USA and Russia accused each other of the policy of double standards, this duality is applied in Western as well as in Russian foreign policy discourses and is explained by sharp geopolitical rivalry, inquiries of domestic policy and private interests.

Тема албано-сербских противоречий является чрезвычайно актуальной, ведь они до сих пор остаются нерешенными в приемлемой для всех участников конфликта форме. С тех пор, как эту территорию завоевала Османская империя, сюда начали массово селиться албанцы-мусульмане, которые в 1998 г. подверглись притеснениям со стороны сербских властей и стали на путь вооруженной борьбы за свою независимость. Вместе с их переселением исламский фактор резко активизировался как в Косово, так и в соседних районах Балкан. Резкий рост радикального ислама в Косово стал настоящей проблемой для Европы, поскольку Балканы превратились в

своеобразный плацдарм для его проникновения. Однако албанцы и сербы — не единственные участники Косовской трагедии. Главным игроком в регионе по-прежнему остается Вашингтон, который стремится окончательно закрепить Южную Европу в сфере своего влияния. Россия категорически отказалась признавать независимость Косово. В то же время, оправдывая свои действия по оккупации Крыма, Российская Федерация неоднократно ссылалась на пример Косово. Для России это Косовского прецедента — это возможность взять под контроль Донбасс. Итак, сколько бы ни обвиняли США и Россия друг друга в политике двойных стандартов, эта двойственность применяется как в западном, так и российском внешнеполитических дискурсах и объясняется острым геополитическим соперничеством, запросами внутренней политики и личными интересами.

Надійшла 2 березня 2017 р.

Ф. М. МЕДВІДЬ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ГОЛОВА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 72–77

Розглянуто наукову біографію Михайла Грушевського. Проаналізовано діяльність вченого як Голови Наукового товариства ім. Шевченка.

Загальнослов'янський рух відродження в Європі, початок українського національного руху в Галичині зумовили появу товариств гуманітарного профілю, зокрема, історичного товариства Нестора-Літописця (Київ, 1873), Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (Київ, 1873), Товариства історії та старожитностей в Одесі, Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Особливе значення для розвитку науки і культури України мало товариство, що об'єднувало у своїх лавах учених гуманітарного та природознавчого профілю, які розгорнули цілий спектр українознавчих досліджень. Товариство виникло у 1873 р. у Львові як літературно-видавнича організація, яка публікувала і розповсюджувала літературні й наукові твори та часописи, всіляко сприяла розвитку української словесності [3, 197–198], коли, за висловом М. Грушевського, “можливість української культури стояла під знаком запитання ..., гурток патріотів закладає фонд для розвитку української літератури і культури”. Головне завдання товариства полягало в тому, щоб об'єднати як наукові сили з усіх українських земель, так і ті, що опинились на чужині.

Появу товариства стимулювали не лише невідрадні обставини для українства в Наддніпрянській Україні (Емський указ від 18 травня 1876 р.), а й за-

гальнослов'янський рух відродження в Європі, зокрема, у Сербії, Чехії, Польщі й Хорватії, і водночас поява низки слов'янських національних товариств і організацій [10; 18; 19].

У Східній Україні ініціатором заснування Товариства ім. Шевченка у Львові був О. Кониський. З поміж фундаторів зі Східної України були В. Антонович, М. Драгоманов, К. Михальчук, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, у Західній Україні — С. Качала, К. Сушкевич, Д. Гладилевич, О. Огоновський та ін. Засновниками і меценатами товариства були Лизавета Скоропадська-Милорадович та Василь Смиренко, Д. Пильчиков, М. Жученко і 32 жертводавці-галичани, а також товариство “Січ” у Відні [7, 203].

У перші 20 років свого існування Товариство обмежувалося, в основному, завданнями, передбаченими статутом, — “вспомогати розвій руської (малоруської) словесності”, тобто переважно літературною та видавничою діяльністю. Проте засновники Товариства прагнули створити потужний науковий осередок, щоб воно, за задумом О. Кониського, “стало засновником майбутньої українсько-руської академії наук”. З 13 березня 1892 р., коли було схвалено на спеціальних загальних зборах проект нового статуту, Товариство стало називатися Науковим товариством ім. Шевченка (НТШ). Воно набуло чіткої структури і за зразками тогочасних західноєвропейських академій наук складалося з трьох секцій з підсекціями: історико-філософської, філологічної та математично-природописно-лікарської. З 1892 р. почали виходити “Записки НТШ” — основний друкований орган Товариства, редактором якого став з 1895 р. М. Грушевський [13, 16–26], збірники, часописи. Члени товариства обирали дійсних і почесних членів. Поряд з науково-дослідницькою діяльністю НТШ проводило культурно-просвітницьку роботу серед населення. Воно об'єднувало фахівців різних галузей знань, письменників, культурних та державних діячів Західної та Наддніпрянської України, інших держав. Членами й активними діячами НТШ були О. Барвінський, М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, С. Томашівський. Іноземними членами НТШ обирались А. Ейнштейн, М. Планк, Т. Масарик та ін.

У другій половині XIX – упродовж XX ст. Наукове товариство ім. Шевченка відіграло визначну роль у розвитку наукових знань, видавничій справі українського народу. Основним його завданням було і залишається “плекати та розвивати науку і штуку (мистецтво — *Ф. М.*) в українсько-руській мові, зберігати та збирати пам'ятки старинності і предмети наукові України-Руси [...]. До сеї цілі мають вести: 1. Наукові досліди — а) з фільольогії руської і слов'янської, історії українсько-руського письменства і штуки; б) з історії і археології України-Руси, а також з наук фільольогічних, політичних, економічних і правничих; в) з наук математичних, природничих з географією і лікарських; 2. Відчити, розправи і розмови наукові; 3. З'їзди учених, літералів і артистів; 4. Видання наукових Записок товариства і інших творів наукових...” [20, спр. 3, арк. 1].

Михайло Грушевський (1866–1934) — народився у м. Холм (нині Польща). Вищу освіту здобув у Київському університеті св. Володимира на історико-філологічному факультеті. Наставником його був відомий український

історик, професор Володимир Антонович. Під його керівництвом М. Грушевський сформувався як історик, що дуже ґрунтовно відносився до документів, джерел і сприймав народ як творця історії. На третьому курсі М. Грушевський розпочав роботу над першою великою працею “Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV ст.”, яка у 1891 р. була надрукована. За цю роботу із глибоким аналізом джерел, історичних концепцій молодий вчений був нагороджений Вченою радою університету св. Володимира золотою медаллю.

Як зрілий історик М. Грушевський виступає як творець новітньої схеми політичної історії України без традиційних підходів московської династичної генеалогії М. Карамзіна, В. Соловйова, В. Ключевського та інших відомих російських істориків [11, 159]. Його перу належать понад 2 тисячі наукових, науково-популярних, публіцистичних праць з історії, соціології, літератури, етнографії, фольклору. Найвідоміші з них: “Громадівський рух на Україні-Русі в 13 ст.” (1891), “Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава Мудрого до кінця 14 ст.” (1891), “Розвідки і матеріали до історії України-Русі. Т. I–IV” (1895–1902), “Джерела до історії України-Русі. Т. I–II” (1895–1897), “Історія України-Русі. Т. I–X” (1898–1937), “Нарис історії українського народу” (1904), “Звичайна схема “руської” історії і справа раціонального укладу історії східного слов’янства” (1904), “З біжучої хвили” (1906), “Звільнення Росії і українське питання” (1907), “Ілюстрована історія України” (1911), “Наша політика” (1911), “Вільна Україна” (1917), “На порозі нової України. Гадки і мрії” (1918), “Початки громадянства, генетична соціологія” (1921), “З історії релігійної думки на Україні” (1925) та ін.

Особливо при вивченні творчої спадщини Михайла Грушевського слід звернути більше уваги на вченого як наукового організатора, його роль у становленні та розвитку української національної науки. Тут маємо німецькомовну працю Мирона Кордуби, написану після смерті вченого [9, 30–50], монографію Любомира Винара [1], статті Ярослава Дашкевича [4, 65–71], Голови НТШ Олега Романіва [15, 89–92].

У травні 1894 р. М. Грушевський захистив дисертацію за темою “Барське староство. Історичні нариси” на ступінь магістра. Того ж року “царським рескриптом” у Львівському університеті засновується кафедра “всесвітньої історії з спеціальним оглядом на історію Східної Європи” і М. Грушевський переїздить за порадою В. Антоновича до Львова і обіймає посаду завідувача цієї новоствореної кафедри. У 1897 р. М. Грушевського обирають Головою НТШ, де він із запалом взявся за організацію наукової роботи з українознавства. На думку професора Я. Дашкевича, 28-річний історик М. Грушевський прибуває до Львова з готовими, принаймні двома, концепціями (це фундаментальна “Історія України-Русі” та Українська Академія наук) [4, 66; 6, 94].

У рамках Історико-філософської секції під проводом М. Грушевського виросла значна Львівська історична школа, до якої Любомир Винар відносить таких вчених: Мирон Кордуба, Степан Томашівський, Денис Корениця, Василь Герасимчук, Степан Рудницький, Іван Джиджора, Омелян Терлецький, Богдан Баранівський, Іван Кривецький, Іван Крип’якевич, Микола Чубатий,

Богдан Бачинський та ін. [2, 65; 12, 15]. До когорти вчених-правників та суспільствознавців належали К. Левицький, В. Охримович, В. Старосольський, С. Дністрянський, М. Лозинський, В. Панейко та ін.

Філологічна секція крім І. Франка мала особливо багато видатних вчених: О. Огоговський, С. Смаль-Стоцький, М. Сумцов, К. Студинський, С. Єфремов, В. Щурат, Є. Тимченко, М. Возняк, І. Зілинський, етнологи В. Гнатюк, Ф. Вовк, О. Колеса, Ф. Колеса, В. Шухевич, І. Свенціцький [16, 10–11].

Третя секція НТШ називалася математично-природописно-лікарська і охоплювала широкий спектр стислих наук, починаючи від математики до медицини, в рамках якої вперше у нашій історії розпочато генерування українського наукового продукту в сфері стислих наук. Тут яскраво виділяються імена математика В. Левицького, природодослідників І. Верхратського, І. Раковського та М. Мельника, славетного електротехніка І. Пулюя, світової слави біохіміка і водночас парламентського діяча І. Горбачевського, лікаря Є. Озаркевича [17, 7].

Науковому товариству належить виняткова роль в історії науки і консолідації національних сил на українських теренах. Це перша неофіційна українська академія наук, яка стояла на захисті всього національного до створення 1918 р. Академії наук України. НТШ — сформована у теоретично-практичних дійових вимірах наукова інституція з чіткими державницькими підходами до трактування і конкретної праці над вивченням наукових процесів. Товариство від початку дало можливість дивитись на Україну не лише констативно, як на поділену етнотериторію, а як на повноцінну, зі своїми давніми історією, культурою, єдиною мовою країною, побачити те, що до того часу було в тіні або на наукових і практичних манівцях. Спираючись на свої наукові концепції, НТШ запропонувало першу спробу пов'язати поступ України як цілісної країни в Європі з розвитком системних досліджень різних наукових галузей. У цьому аспекті Товариство розробило чітку програму дій, яка стосувалася сутності та значення національного життя, проблем розвитку української ідеї та національного інтересу під кутом зору різних наукових інтересів. У гуманітарних науках НТШ основний акцент ставить на суверенітеті країни, а також на суверенізації особистості та політично-правового забезпечення життєдайності українського народу та етнічних меншин в українському соціумі, а в природничо-математичних науках — на власних наукових теоретичних і практичних осередках, секціях, що розвивали б наукову думку. Загалом ці заходи НТШ зніціювали широке дослідження матеріальної і духовної культури, у тому числі фундаментальних першоджерел [8, 8].

В інтерв'ю власному кореспондентові газети “Голос України” О. Теленчі 10 грудня 1991 р. (“З великим іменем — у світ великий”) О. Купчинський пов'язав із ім'ям М. Грушевського злет української науки. Це був, на його думку, не тільки видатний учений-енциклопедист, а й чудовий організатор, який залишив по собі плеяду учнів і послідовників [6, 418]. За 16 років головування М. Грушевського НТШ видало 423 томи наукових публікацій із історії, літератури, філософії, етнографії, права, статистики, бібліографії та інших академічних наук [4, 67–68; 14, 45–52]. Михайло Грушевський як вчений сві-

тового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю і фундаментальністю, створив цілісну концепцію українського історичного процесу, науково обґрунтував історичну окремішність української нації, що увібрала в себе кращі здобутки сучасної йому світової української науки. Як організатор наукового життя Михайло Грушевський виступає як Голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка, Українського наукового товариства, історичної секції Всеукраїнської Академії наук, керівник університетської та академічної кафедр, засновник Львівської і Київської наукових шкіл, що творить цілу епоху у вітчизняній історіографії [5, 209–227]. Не випадково І. Франко називав його чоловіком “широкої освіти, незламної волі і невичерпної енергії”. Це справді багатогранна постать: історіограф, історіософ, джерелознавець, архівознавець, літературознавець, організатор науки, письменник, видавець, мемуарист, колекціонер, громадський діяч і політик. Постать Михайла Грушевського як Голови НТШ, творця концепції і організатора української національної науки потребують подальшого осмислення і ґрунтовного дослідження.

Література

---

1. *Винар Л.* Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка 1892–1930. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1970.
2. *Винар Л.* Історична школа Михайла Грушевського та її значення // *Винар Л.* Михайло Грушевський історик і будівничий нації. Київ: Фондація ім. О. Ольжича, 1995. С. 61–83.
3. *Грбовська І. М., Ємець Т. М., Мостяєв О. І.* Трансформації українського соціуму: філософсько-світоглядний аналіз: монографія / за ред. М. І. Обушного. Київ: Вид.-поліграф. центр “Київський ун-т”, 2013. 511 с.
4. *Дашкевич Я.* Михайло Грушевський — творець концепції української національної науки // *Наукове товариство ім. Шевченка і українське національне відродження: Перша наукова сесія НТШ: Доповіді, повідомлення, матеріали (Березень 1990) / упоряд. О. Купчинський.* Львів, 1992. С. 65–71.
5. *Калакура Я. С.* Українська історіографія: курс лекцій. Київ: Генеза, 2012. 512 с.
6. *Купчинський О.* Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення. Львів, 2013. Т. 4. 492 с.
7. *Купчинський О. А.* Наукове товариство імені Шевченка // *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.* Київ: Наук. думка, 2010. Т. 7: Мл–О. 2010. С. 203–213.
8. *Купчинський О.* Передмова // *Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія.* Том I, А. – Бібл. / Укладання НТШ. Львів, 2012. С. 7–36.
9. *Korduba M. M.* Hruschewskyj als Forscher und Organisator der wissenschaftlichen Arbeit // *Zeitschr fur Osteneuropaische Geschichte* III. 1935. S. 30–50.
10. *Кріль М. М.* Слов’янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями 1772–1867. Львів: Сполом, 1999. 294 с.
11. *Медвідь Ф. М.* Грушевський — творець концепції національно-державного інтересу України // *Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді і повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.). До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львів. ун-ті.* Львів: Світ, 1995. С. 158–160.

12. *Педич В. П.* Львівська історична школа М. Грушевського (1894–1914): автореф. дис. ... канд. істор. наук. Київ, 1996. 24 с.
13. *Романів О. М., Грицак Я. Й.* З іменем Шевченка // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. Львів, 1992. С. 16–26.
14. *Романів О.* Наукове Товариство імені Шевченка: 125 років праці для України // 125 років Наукового товариства імені Шевченка: зб. наук. пр. і матеріалів, присвячений ювілею Товариства. Львів, 2001. С. 45–52.
15. *Романів О.* Михайло Грушевський і його роль у становленні та розвитку української національної науки // Михайло Грушевський: зб. наук. пр. і матеріалів Міжнарод. ювілейної конф., присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів, 1994. С. 89–92.
16. *Романів О.* 130 років праці для України. Львів: НТШ, 2003. 40 с.
17. *Романів О.* Чергова ювілейна віха в історії української науки (до 130-ліття Наукового товариства ім. Шевченка) // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Том XIII. Студії з поля історії української науки і техніки. Львів, 2004. С. 6–14.
18. *Сухий О.* Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. 2-ге вид., допов. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. 226 с.
19. *Сухий О.* Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті). Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. 498 с.
20. Центральний державний архів України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

Розглянуто наукову біографію Михайла Грушевського. Охарактеризовано внесок вченого як Голови Наукового товариства ім. Шевченка, організатора української академічної науки.

Exposed scholarly biography of Michael Hrushevsky. Characterized scientific contribution as Chairman of the Scientific Society im. Shevchenko, organizer of Ukrainian academia.

Рассмотрена научная биография Михаила Грушевского. Охарактеризован вклад ученого в качестве Председателя Научного общества им. Шевченко, организатора украинской академической науки.

Надійшла 23 січня 2017 р.

І. П. БІДЗЮРА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

"ДІТИ ВУЛИЦІ": БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 78–79

У сучасному українському суспільстві соціально-правової держави, що трансформується, різко загострилися питання безпритульності як наслідок різкої зміни соціальної структури.

Проблема, що досліджується, полягає у протиріччі між збільшенням числа безпритульних, з одного боку, і відсутністю готовності "молодого" громадянського суспільства до конструктивних змін ситуації, що склалася, з іншого [2]. У вітчизняних наукових дослідженнях виділяються три категорії робіт за окресленою проблемою: відгуки на державну програму подолання причин безпритульності; результати соціологічних опитувань про важливість вирішення цієї проблеми для становлення громадянського суспільства; нечисленні науково-теоретичні статті.

Розглянемо готовність представників громадянського суспільства брати участь у вирішенні проблеми безпритульності. Опитано 314 студентів — магістрів МАУП різних спеціальностей, поділених на три цільові групи: 1) майбутні співробітники правоохоронних органів, прямим обов'язком яких є участь у реалізації державної програми боротьби з безпритульністю; 2) випускники кафедри соціології та соціальної роботи, головні учасники її ефективної реалізації; 3) студенти, соціальні цінності яких будуть визначати якісну характеристику українського суспільства ХХІ ст. Соціологічний аналіз виявив, що певна кількість оціночних позицій притаманна (спільна) усім цільовим групам, а окремі з них є специфічними. У повсякденному житті з безпритульними найчастіше контактують представники: першої групи — 74,9 % загальної кількості респондентів у цільовій групі, другої групи — 70 %, третьої групи — 61,2 %. Контент аналіз відкритого питання: "Хто такий безпритульний?", виявив повне незнання проблеми студентами третьої групи (навіть вікові критерії коливалися від 4 до 19 років). Місце локації безпритульного називалося невизначено: 43 % загальної кількості респондентів назвали вулицю, 24 % — вокзал, більше 5 % — ринки, автостоянки та ін. За оцінкою рівня важливості проблеми на перше місце вийшла третя цільова група студентів (для 74 % вона дуже важлива), майже порівну важливість проблеми розподілилася між цільовими групами: "працівники соціальних служб"

(65 %) і “співробітники правоохоронних органів” (64 %). Зазначимо, що у респондентів, які безпосередньо зобов’язані вирішувати цю проблему, вона не першочергова за важливістю.

На питання: “Хто має боротися із безпритульністю?”, серед співробітників правоохоронних органів і соціальних служб більше 81 % респондентів, у формі неконкретизованих відповідей, назвали поліцію, за нею — соціальні служби. У студентів украї низький рівень інформованості про структури, завданням яких є вирішення проблем безпритульності (26 % із них не назвали жодної державної інституції або громадської організації, більше 30 % відповіли неоднозначно). Жоден із учасників соціологічного опитування конкретно не назвав ні однієї громадської організації у м. Києві, які безпосередньо займаються вирішенням соціально чутливої проблеми. Аналіз бажання особисто брати участь у розв’язанні проблем безпритульності виявив відсутність активної громадянської позиції у більшості респондентів: 41 % загальної кількості опитаних не готові витратити ні власний вільний час, ні матеріальні ресурси; 36,1 % вагалися з відповіддю (можливо таким чином приховуючи власну громадянську позицію); 13,1 % готові на самопожертву власним часом; 6,1 % — власним часом і коштами; 3,8 % — особистими заощадженнями. Але ж духовність, співчуття за М. Бердяєвим, це найвища якість, цінність, найвище досягнення у людині: “Найвища мета життя не економічна, не соціальна, а духовна” [1, 319].

У наведеному дослідженні виявлено гостре протиріччя у свідомості респондентів: більшість опитаних (61,7 %) визнають, що проблема безпритульності є загрозою стабільності та прогресу українського суспільства, але значна частина цих самих опитаних абсолютно не інформована про те, хто зобов’язаний вирішувати проблему безпритульності, не кажучи вже про відсутність активної громадянської позиції стосовно неї.

Отже, варто підкреслити необхідність всебічного і предметнішого позиціонування державних програм щодо вирішення проблеми безпритульності, активізації ролі громадських організацій та приватних ініціатив для формування громадянського суспільства.

Література

---

1. *Бердяев Н. А.* Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого // О назначении человека. Москва: Республика, 1993. 359 с.
2. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. П. Бідзюра, М. А. Алфьоров, В. М. Верещак, Н. В. Грабовенко. Київ: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2016. 448 с.
3. *Карпенко О. Г.* Теорія і практика професійного становлення соціального працівника: навч. посіб. Київ: Вид. дім “Слово”, 2014. 192 с.
4. *Сурмін Ю. П., Бідзюра І. П.* Соціологія управління. Київ: Освіта України, 2012. 688 с.

Надійшла 20 січня 2017 р.

І. П. БІДЗЮРА

Р. І. БІДЗЮРА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ ЯК КРАЇНИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ (НЕ ЗОВСІМ НАУКОВИЙ КОМЕНТАР)

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 80–82

Означаючи логіку і мету цієї статті, як наукового дискурсу, доречно пригадати слова Люсьєн Февра із праці “Бої за історію”: “Не дуже важко описати те, що бачиш – набагато важче побачити те, що треба описати”.

Соціально-економічний та суспільно-політичний процес в Україні за роки незалежності Ніколо Макіавеллі назвав би не інакше як “танок в порочному колі бідності”: “Неефективна економіка – низька культура – антинародна політика – неефективна економіка”. Можливо це українська традиція перебувати в цьому замкненому колі, традиція, якій більше 25 років (а за сутністю і століття)? Можливо і Лешек Кулаковський має рацію резюмуючи, що “если бы люди хранили безусловную верность традиции, они бы и поныне жили в пещерах; если бы они порвали с ней совершенно и окончательно, им пришлось бы вернуться в пещеры”. Але ж відомий український митець, Почесний директор Українсько-Азербайджанського інституту соціальних наук і самоврядування Г. А. Алієва, Борис Олійник, 80-ти річчя від дня народження і 50-ти річчя творчої діяльності якого недавно відзначила Україна, іншої думки:

Ми тут жили ще до часів потопу,
Наш корінь у земну вростає вісь,
І перше, ніж учити нас, Європо,
На себе ліпше збоку подивись.
Ти нас озвала хутором пихато,
Облиш: твій посміх нам не допече,
Бо ми тоді вже побілили хату,
Як ти іще не вийшла із печер.

А можливо чинник наших проблем, як стверджують професори Микола Головатий та Іван Варзар, через затримку у соціоцивілізаційному та технологічному розвитку національних меншин і етнічних груп в Україні, і саме через

це еволюція генетичного коду успішності розтягнута на століття. А успішність, як відомо, — це транзакція “економіки зірок”.

А можливо українські проблеми полягають у пошуку і визначенні якихось специфічних механізмів управління соціальним поступом, як зазначав професор [Юрій Сурмін]. Адже результати діяльності органів усіх рівнів управління визначально впливають на існування як самої держави, так і подальший розвиток усіх сфер життєдіяльності людини і країни. Це відомий у світі історично визнаний погляд. Він відображений і у виступі Президента Всесвітнього банку Девіда Вульфенсона на щорічній сесії МВФ і СБ у вересні 1999 р., в якому він ще раз загострив увагу на тому, що слабе державне управління може витиснути цілі країни і народи на периферію соціально-економічного розвитку.

А можливо, наші біди від упереджено усвідомленої владою “істинної мети” вимушених реформ. Зокрема, у черговому “Голосі України” наводиться цитата високопосадовця: “Децентралізація — це ключ до успіху держави...”? Інший стверджує, що усі реформи в Україні проводяться для ... отримання макрофінансової допомоги. Наступний чиновник взагалі переконаний, що “Найголовніша реформа сьогодні — зберегти те, що є”. Це декларується в країні, де 80 % громадян живуть на межі бідності, а рівень довіри до влади (держави) давно уже трансформувався у недовіру. І що цікаво — стали бідними відразу ж, як стали власниками землі, заводів і фабрик після горезвісної ваучерної приватизації. Врешті-решт стали тими, ким і “хотілося комусь?": ніким і нічим. Про них (людей) один із лідерів парламентської політичної партії з трибуни парламенту, наче співчуваючи, каже: “Ніким не почуті люди, які б'ють головами об стіну уряду і парламенту”. Так і хочеться продовжити вустами Великого Тараса: “... і німі на панщину ідуть...”. Про своїх співвітчизників у США, Великій Британії, Німеччині або навіть в Польщі політичні лідери цих країн ніколи б не дозволили собі такого сказати навіть уві сні, тим більше висловлюватися публічно. “Опозиція” підтверджує слова попередників: “Парламент України працює відокремлено від того, що дійсно турбує людей, захищаючи свої інтереси від народу”.

Але ж колишній президент Центробанку і Прем'єр-міністр Латвії Ейнар Репше, автор словацького економічного дива Іван Міклош, колишній Прем'єр Чехії Вацлав Клаус, польський реформатор Лешек Бальцерович і грузин Каха Бендুকідзе успіх ринкових трансформацій вбачали у створенні комфортних умов життя громадян, об'єднання нації. Адже саме громадянство, тобто членство у державі, дає індивідам право сказати своє слово в урядуванні країною. Зазначеним політичним діячам, воістину великим людям світової історії, належать поради усім реформаторам, на кшталт: ідея про послідовність реформ глибоко помилкова, ризикований план — кращий за безнадійний, немає стандартної історії успіху, єдиний рецепт об'єднати націю — торгувати, торгувати, торгувати. А відносно ролі держави (як інституту), то для практикуючих інституціоналістів, прихильників свободи відповідь полягає в тому, що коли держава спробує зробити що-небудь добре, швидше за все вийде погано.

А можливо, Лао Цзи правий у переконанні, що чим “Більше законів — більше бандитів”, а отже, корупції. Майдан гідності дав дуже великий мандат владі, але мандат не підписаний. У мандаті не було зазначено: “Зробіть оце і оце”, а було: “Так далі жити не можна, зробіть бодай щось”. Так оце “щось” і обслуговують більше 3-х тисяч законів, які щорічно реєструються у парламенті. Проте, достеменно відомо, що головне не закони, а створені ними конкретні регуляції.

А можливо наші біди від того, що добір кадрів-управлінців, навіть в умовах прозорого конкурсу і публічних виборів, гарантує “сірості” тепле місце у ієрархії державних і виборних посад.

Із діалогу у стінах парламенту. На запитання кореспондента “Голосу України”: “Чи може новим Генеральним прокурором України стати Містер Ікс?”, — один із керівників депутатських фракцій відповів: “Містер Ікс, як і будь-який громадянин, може стати ким завгодно. Ймовірність, що саме Містер Ікс чи Ви можете стати ким завгодно в Україні дуже висока. Така країна”.

А можливо, а можливо... можливо ми так і не визначилися, чого ми хочемо? Як бути науці і діяти науковцям у такій ситуації? На нашу думку, єдине — залишатися патріотами, адже наші відкриття є і будуть джерелом легітимності нової української політичної нації. Успіхів нам!

Надійшла 8 вересня 2016 р.

Вимоги до статей, що подаються для публікації у виданні “Наукові праці МАУП”

Стаття повинна розкривати зміст однієї із рубрик:

1. Політичні науки.
2. Юридичні науки.
3. Економічні науки.
4. Педагогічні науки.

Автор несе відповідальність за достовірність матеріалу, який подає.

Обсяг статті – 6–12 друкованих сторінок.

Структура статті: рубрика, УДК, прізвище та ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання (посада), повна назва місця роботи автора, назва статті, анотація 300–500 знаків (про що стаття) мовою тексту статті, текст, бібліографія, резюме до 1000 знаків (наукові результати, в чому новизна) українською, російською та англійською мовами.

УДК слід друкувати праворуч зверху сторінки, нижче через 2 інтервали – прізвище(а) та ініціали автора(ів), науковий ступінь, вчене звання (посада), ще через 2 інтервали – повну назву місця роботи автора(ів), ще нижче через 2 інтервали – назву статті великими літерами.

Текст статті необхідно друкувати у MS Word для формату А4 через 1,5 інтервала шрифтом Times New Roman 14 pt. Формат тексту – 170×252 мм. Поля: верхнє – 25 мм, нижнє – 20 мм, правє – 15 мм, лівє – 25 мм, формат файлу *.doc (2003).

Список джерел як доказової бази дослідження необхідно розмістити наприкінці тексту. Бібліографічні посилання наводяться згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 та ДСТУ 8302:2015, з урахуванням вимог ВАК України (див. приклади).

Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно. Посилання на джерела та ілюстрації в тексті статті обов’язкові.

Автор має надіслати статтю електронною поштою на адресу m.a.u.p@ukr.net. Файл статті повинен бути збережений у форматі *.doc. Екранні копії, схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, GIF, JPG, в імені яких зазначати номер ілюстрації у статті, наприклад pict 10.tif.

До матеріалу автор обов’язково повинен додати контактні дані для зв’язку та дані для розділу “Відомості про авторів”. Більш докладно про вимоги читайте на сторінці “Наукові праці” сайту МАУП www.maup.com.ua.

Редакція залишає за собою право рецензувати та редагувати статті.

Деякі приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Книги одного, двох або трьох авторів

Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Слово, 2014. 440 с.

Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 327 с.

Синьова Є. П., Гребенюк Т. М., Серпутько Г. П. Основи психолого-педагогічного супроводу студентів з порушеннями зору: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 153 с.

Книги чотирьох та більше авторів

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський та ін. Харків, 2014. 260 с.

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, Ж. Б. Богдан. Харків, 2014. 260 с.

Статті журналів

Ковальська О. Про інноваційні соціальні технології національно-патріотичного виховання школярів // Директор школи, ліцею, гімназії: наук.-практ. журн. 2015. № 4/5. С. 44–50.

Бондаревська І. О., Михайленко В. О. Психологічний аналіз соціального капіталу в спільнотах іммігрантів та біженців // Педагогіка і психологія : наук.-теор. та інфор. журн. 2016. № 2. С. 71–76.

Елізарова О. Т., Гозак С. В., Парац А. М. Актуальність оптимізації режиму дня та шкільного навантаження учнів молодшого шкільного віку // Довкілля та здоров'я: наук. журн. 2015. №4. С. 36–40.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина та ін. // Український педагогічний журнал. 2016. № 2. С. 5–12.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина, Н. М. Авшенюк, О. В. Овруч, О. В. Бородієнко // Український педагогічний журнал. 2016. № 2. С. 5–12.

Статті наукових збірників

Прозар М. В. Адаптація учнів перших класів до навчальної діяльності в початковій школі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. Тернопіль, 2015. Вип. 1. С. 49–55.

Стеценко В. І., Галуйко Р. М. Екзистенціалізм: історико-філософський та релігійний погляд // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні

науки: наук. вісник: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 100 (9). С. 156–160.

Мальцева О. Б., Дуло О. А., Качанова В. В. Особливості корекції функціонального стану і рухових функцій організму спортсменів, що перенесли перелом променевої кістки // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 3К 2 (71) 16. С. 191–194.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський та ін. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський, В. Тихонова, Т. Бохонова, О. Томашук, В. Гроза // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Електронний ресурс

Апостол М. В. Наукові пошуки академіка М. В. Зубця в контексті розвитку вчення про породотворення у тваринництві // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фах. вид. 2016. № 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/01.pdf> (дата звернення: 9. 09. 2016).

Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни: монографія / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. К.-Біла Церква: ТОВ “Білоцерківдрук”, 2011. 368 с. [Електронний ресурс] // Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Наукова бібліотека. Репозитарій. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер В. И.%2с., Потильчак А. В. Украина 1941–1944–2011.pdf.pdf](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер%20В.%20И.%20Потильчак%20О.%20В.%20Украина%201941-1944-2011.pdf.pdf) (дата звернення: 9. 09. 2016).

Драгоманов Михайло Петрович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Драгоманов_Михайло_Петрович (дата звернення: 9. 09. 2016).

Архівний документ

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166 (Фонд “Міністерство освіти України”). Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

Посилання на назву документу з архівної справи

Положение о Киевском Педагогическом Институте // ЦДІАК. Ф. 707. Оп. 160. Спр 38. Ч.1 Арк. 272–273 зв.

Science Edition

IAPM SCIENTIFIC WORKS

*Series
Political Science*

***Issue 2 (53)
2017***

*Founded 2001
The edition comes out 4 issues per year*

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of political science and law, are published.

For researchers, teachers, students and all those interested in the development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

*Серія
Політичні науки*

***Випуск 2 (53)
2017***

*Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік*

Відповідальний редактор за випуск *Ю. А. Носанчук*

Коректор *А. А. Тютюнник*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 29.08.17. Формат 70×100¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 10,23. Обл.-вид. арк. 5,19. Наклад 150 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*